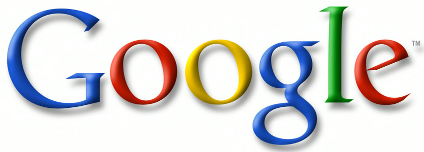

EX LIBRIS
ERIK HENNING NELSON

Stockholmiana

Tredje samlingen

Anteckningar

af

F. U. Wrangel.

Stockholm
P. A. Norstedt & Söners förlag

STOCKHOLMIANA

STOCKHOLMIANA

TREDJE SAMLINGEN

ANTECKNINGAR

AF

F. U. WRANGEL

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1904

Den tredje samlingen »Stockholmiana», som härmed öfverlämnas till allmänheten, var ursprungligen afsedd att innehålla uteslutande afbildningar af de från äldre tider bevarade, mången gång högst intressanta och värdefulla portaler, som återfinnas å en del stockholmshus från 15-, 16- och 1700-talen.

Skulle denna plan konsekvent genomförts, hade samlingen dock tagit sådana proportioner, att föreliggande volym blifvit väsentligt större än sina föregångare. Det har därför blifvit nödvändigt att till en kommande del uppskjuta införandet af uppsatser om närmare ett tjugutal äldre hus, å hvilka mer eller mindre präktiga stenportaler förekomma.

I nu utgifna samling äro intagna 21 afbildningar af de i densamma omtalade och beskrifna portarna eller portalerna, hvadan hela samlingen sådana afbildningar, sedan nästa del utkommit, torde komma att belöpa sig till omkring fyrtio,

ett antal, som ju är ganska aktningsvärdt i betraktande af den stora mängd sådana byggnadsminnen, som hänsynslöst bortkastats eller *huggits till gatsten*, en vandalism som synes otrolig men icke desto mindre är bokstafligen sann.

I denna del ha i öfrigt intagits några faktiska uppgifter rörande en af Djurgårdens täckaste lägenheter, Valdemarsudde, som nu, sedan Prins Eugen blifvit ägare däraf, fått ett mera aktuellt intresse.

Delen afslutas med ett i rådhusarkivet förvaradt register till de nu obefintliga tänkeböckerna från 1533 till och med 1538. Ehuru kanske af mindre intresse för en större allmänhet, torde detta torra register likväl försvara sin plats i denna samling, allrahelst det säkerligen kommer att dröja en rundlig tid, innan de nu återfunna äldre tänkeböckerna eller fortsättningen kan komma att befordras till trycket och hvarje ny källskrift till Stockholms äldre historia med begärlighet brukar studeras af forskare i hithörande ämnen.

Stockholm, Nedre Manilla i augusti 1904.

Portar och portaler.

Stockholm är så godt som fullständigt blottadt på orörda byggnadsminnen från medeltiden, åtminstone på profana sådana; intet enda hus, som dem man ganska ofta ser t. ex. i Wismar, Lybeck, Stralsund, ja äfven i Visby, finnes kvar. På sin höjd kan man finna en eller annan källare, ja kanske någon gång murar härstammande från tiden efter 1458, då nästan hela staden utom kyrkan och slottet lades i aska. Detta är för en stad, som var ganska betydande redan så tidigt som på 1200-talet, en beklaglig brist. Att åter här beröra orsakerna till detta sorgliga förhållande torde ej vara lönt, man får nöja sig med att konstatera.

Detsamma, åtminstone i fråga om privata byggnader, äger här rum med byggnadsminnen från de tidigare vasakonungarnes tid, ty intet sådant har bevarat sin ursprungliga typ.

Hvad som bibehållit en viss ålderdomlig prägel och ännu för våra ögon ter sig i det

närmaste sådant det var, då det uppfördes, måste utan undantag hänföras tidigast till första hälften af 1600-talet, hvilket ju ej hindrar, att under barockputsen skulle kunna återfinnas murar och inre anordningar såväl från den senare medeltiden som från den nordiska högrenässansen.

Huset n:r 20 Stortorget, som till sina murar delvis torde datera sig från en mycket tidigare period, kan dock i sitt nuvarande skick anses vara en fullödig representant för den byggnadssmak, som florerade här under förra hälften af 1600-talet. Likaså finna vi i huset n:r 51 vid Kornhamnstorg en, utom hvad takresning och fönster angår, tämligen väl bibehållen senrenässansbyggnad. Andra byggnader med jämförelsevis ursprunglig typ äro husen: n:r 70 Västerlånggatan, i hvars murytor synes i ankarslutarna årtalet 1627, n:r 68 vid samma gata samt n:r 4 Funkens gränd. Det Leuhusenska, nu Petersenska husets (n:r 2 Lilla Nygatan) östra äldre del är kanske ett af de intressantaste och bäst bevarade byggnadsminnen Stockholm äger från samma tid.

Många äro de ej, dessa gengångare från senrenässansen, som ej fullständigt vandaliserats.

Så mycket flera äro däremot de ännu upprättstående hus, som oaktadt sin moderna yta bibehållit åtskilliga mer eller mindre synliga

kännetecken på högre ålder. Litet hvarstädes i staden mellan broarna kunna vi se bevisen härför. Huset *n:r 74 Prästgatan* har i ankarslutarna årtalet 1630, och i huset *n:r 82* vid samma gata sitter en stenplatta med årtalet 1593; å *n:r 1 Tyska stallplan* synes årtalet 1627, och på *n:r 8 Kinstugatan* finner man årtalet 1657; de år 1897 rifna husen *34 och 36 Österlånggatan* daterade sig från respektive 1608 och 1656; *n:r 4* samma gata har året 1632; *Hoparegränd n:r 6* är, enligt en sannolikt gammal ehuru nu restaurerad inskription, från 1606; *n:r 5* i samma gränd bär årtalet 1655; i *Skottgränden* finnes å huset *n:r 3* följande inskription: Non Domus Dominum. Sed Dominus Domum samt årtalet 1627; *Lilla Nygatan n:r 4 och n:r 7* ha årtalen 1640 och 1643; det i år mycket förändrade huset *n:r 4 Stora Nygatan* har öfver sin vackra, åt Gråmunkegränd flyttade portal årtalet 1647 samt dåv. byggherrens initialer; i *Bollhusgränden* finna vi årtalen 1635 på *n:r 1 D* och 1643 på *n:r 5;* å huset *n:r 6 Svartmangatan* bildas af ankarslutarna utom byggherrens och hans hustrus initialer äfven årtalet 1620; *Köpmangatan n:r 7* har en flygel med loggia framför trapphuset och ankarslutare med årtalet 1597.

Säkerligen finnes mycket ännu att anteckna, men ofvanstående må vara nog för att visa, huru

många af de nu för den ytlige betraktaren skäligen ointressanta husen äro af hög ålder. Ville man dessutom verkställa noggranna undersökningar i husens inre, skulle man sannolikt göra mycket intressanta upptäckter och finna ytterligare bevis för att nu föga anmärkningsvärda och sin forna glans beröfvade hus härstamma kanske från medeltiden. Man måste härvid taga i betraktande, att hela Stortorget redan under de första vasakonungarne var kringbyggdt hufvudsakligen med stenhus, likaså Västerlånggatan och äfven Prästgatan, Storkyrkobrinkens öfre del, Baggensgatan, Svartmangatan, Skomakaregatan m. fl. När husen härjats af eld och ombyggnad företogs, refvos på 1600-talet endast sällan de äldre murarna; sålunda brukade t. ex. Tessinarne vid sina byggnadsföretag bibehålla äldre partier, när utan olägenhet sådant kunde ske. Härpå är t. ex. Slottets norra fasad ett slående bevis; man återfann nämligen, när putsen borttogs under nyligen utförda reparationer, märken efter fönsteröppningarna till vasakonungarnes slottskyrka. Andra exempel att förtiga.

Den nuvarande »sta'n» har således mera att bjuda forskaren, än man skulle tro.

Icke så få mer eller mindre väl bibehållna byggnader från samma århundrades senare hälft, den

s. k. barocktiden, anträffar man däremot vid vandringar i Stockholm; sådana äro bland annat: Riddarhuset, Rådhuset (det forna Bondeska palatset), Frimurarhuset (det forna Bååtska), Sparreska huset (nu Sveasalen), von der Nothska huset (S:t Paulsgatan n:r 21), Schönborgska husets inre del (det forna De la Gardieska), Rumpfska huset (Götgatan n:r 38), Hornska huset (Volmar Yxkullsgatan n:r 27), huset n:r 6 B S:t Paulsgatan m. fl., hvilka alla mer eller mindre hafva en anstrykning af den med Simon de la Vallée importerade franska smakriktningen. Andra nästan samtidiga betydande byggnader af lika högt konstvärde men mera påminnande om den italienska barocken, äger Stockholm t. ex. i Oxenstiernska huset (nu Statistiska byrån), Riksbanken, Wrangelska huset (nu Svea hofrätt m. m.), Rosenhaneska huset (nu Generalstaben), Tessinska huset (nu Öfverståthållarhuset).

Alla ofvan anförda hus gifva sig så att säga själfva till känna och hafva ofta blifvit föremål för mer eller mindre utförliga beskrifningar, andra åter hafva såsom enda prydnad en port med konstnärlig utsmyckning eller sandstensportaler af stort intresse och utförda af framstående yrkesmän.

Det torde ofta nog händt våra praktiska nutidsmänniskor att de vid promenader i staden

mellan broarna, kastat blicken på en dylik gammal portal. Kanske har då en önskan uppstått att få veta något om de öden det portalprydda huset genomgått eller att tyda de initialer, som till äfventyrs den förste byggherren låtit inrista öfver porten eller i ankarslutarna.

Med tanke härpå ha här sammanförts afbildningar af en del ännu bibehållna portar och portaler, de flesta från 1600-talet, utgörande de mera påtagliga fornminnen Stockholm äger. De äro spridda öfverallt, i »sta'ns» trängsta gränder likaväl som vid Stortorget, på Norr, på Ladugårdslandet, på Söder, ja till och med på Kungsholmen. De pryda kyrkorna och magasinen, de offentliga praktbyggnaderna och de enskilda husen. Alla ha visserligen ej särdeles högt konstnärligt värde, åtskilliga endast kuriositetsintresse, men såsom representanter för det egna med kärlek prydda och ordnade hemmet samt för en tid, då nästan hvarje borgare i Stockholm med full rätt kunde använda den urgamla engelska satsen »my house is my castle», försvara de alla väl sin plats i denna samling.

Så långt man kan följa den mänskliga boningens historia, finner man, att ingången till bostaden särskildt utsmyckades, pryddes eller försågs med kännetecken af en eller annan art. Så är förhållandet med nomadens tält och ris-

kojor, hvilkas ingångar icke sällan äro utmärkta med prydnader eller med vissa igenkänningstecken. Våra allra äldsta kyrkor hade nästan utan undantag åtminstone den västra ingången försedd med enklare eller dyrbarare portaler och portar, ofta nog kyrkans enda yttre prydnad. Samma förhållande var det med de enskilda husen; hade man ej råd att åt sig uppföra ett i allo dyrbart och gediget hus, lät man sig dock angeläget vara att med ornament, helst af sten, pryda hufvudingången, som då gaf byggnaden något mera af vederhäftighet.

Öfver porten anbragtes bomärken, vapen, monogram, årtal, andliga inskriptioner eller tänkespråk med hänsyftning på byggherrens verksamhet eller sinnelag.

Under den lifliga byggnadsverksamhet, som ägde rum här i Stockholm från de sista decennierna af 1500-talet och under nästan hela 1600-talet, var det, kan man säga, regel, att husens portaler förságos med mer eller mindre dyrbara sandstensornament, men af dessa hafva tyvärr flera af de vackraste redan för länge sedan försvunnit; dess bättre har dock, såsom förut påpekats, en hel del bibehållits till våra dagar. Många af de nu saknade portalerna hafva genom vanvård förfallit och ej längre kunnat bibehållas, men, sorgligt att säga, de flesta hafva med

skändlig och upprörande vandalism nedbrutits, bortkastats eller sönderslagits.

Det är icke många år sedan det gamla huset »Dufvan» i Stora Gråmunkegränd, som innehafts af Bellmanska släkten, bortrefs för att lämna plats till Skandinaviska kreditaktiebolagets hus; den vackra portalen slopades och försvann spårlöst, ehuru byggnadsentreprenören upprepade gånger gjorts uppmärksam på fornminnets värde.

De tvenne ståtliga portalerna på det fordom nedanför slottet belägna, ännu på 1790-talet kvarstående Wrangelska, sedan Gyllenborgska, huset finnas ej mer. Den nobla Tungelska portalen, som jämte huset slopades 1874, hörde till de finare byggnadsminnen af denna art Stockholm ägde. Hvar äro nu portalerna på det Lillieska huset, på Kastenhof, på Hornska huset?

Själfve N. Tessin d. y. aktade icke för rof att tillintetgöra minnen från tiden närmast före hans egen. Det Lilliecronska huset, som låg på en del af nuv. Öfverståthållarhusets tomt, hade ett vapen öfver porten, som borttogs i samband med Tessinska palatsets uppförande på 1690-talet. Samma förhållande är det med en hel del äldre, ombyggda hus, å hvilka alldeles säkert portaler funnits men nu lysa med godtköpsdörrar af trä utan infattning af naturlig sten och med fyllningar af rutverk i gjutjärn.

Ännu för icke så länge sedan hade det nyreparerade huset n:r 14 Storkyrkobrinken ett par visserligen jämförelsevis enkla men dock från midten af 1700-talet stammande ytterdörrar af ek, passande förträffligt i den nobla rustiksnäcka, som bildade portal. När huset skulle omändras och moderniseras, gjordes ingen som helst anstalt för dörrarnas bevarande, de hängde där på sina gångjärn, utan att någon, vare sig ägare eller byggmästare, ägnade en tanke åt dem. Man började rifva en del af de inre murarna; tegel, murbruk, spånor och annat skräp hopades i förstugan och kring dörrarna, som behandlades utan någon hänsyn. Nu stå-tar huset i ny glans, den gamla rustika portinfattningen är borta, och i stället för de dithörande dörrarna ha kommit nya sådana i modern stil. Detta utan något behof, ty de gamla voro i alldeles utmärkt skick. Deras öde väckte en förbigåendes medlidande. Han köpte dem för en spottstyfver och gaf dem en fristad; nu pryda de hans nyligen uppförda landtbostad i Stockholms närhet. Man äger ej rätt att afundas den lycklige villaägaren, men nog hade det varit vida mera lämpligt, att dörrarna fått sitta kvar. I otaliga fall har det gått på liknande sätt, med den skillnad att oftast ingen varkunnat sig öfver de gamla föremålen. I

Nordiska museet lär man visserligen återfinna ett och annat, men det mesta är ohjälpligt förloradt.

Då de här afbildade portalerna i viss mån kunna sägas representera de respektive byggnadernas historia, skall i det följande göras ett försök att i allra största korthet lämna upplysning om tiden, då dessa hus tillkommit och hvem som varit deras upphofsmän m. m.

Att dessa beskrifningar måste blifva helt kortfattade och hvarken kunna innehålla utförliga arkitekturbeskrifningar eller fullständiga historiker ligger i sakens natur, men de upplysningar, som lämnas, äro nästan utan undantag grundade på arkivforskning och torde därför gifva anledning till åtskilliga nya uppslag samt utgöra lämpliga utgångspunkter för mera omfattande forskningar.

Alla nu befintliga äldre portaler i Stockholm hafva dock ej i denna samling kunnat inrymmas. Flera äro af ganska enkel konstruktion och obetydligt konstvärde; det har därför synts lämpligt att i denna samling ej medtaga mer än ett visst antal, hvaraf äfven afbildningar lämnas. De ståtliga portalerna på den äldre delen af Arffurstens palats äro afbildade i »Stockholmiana», andra samlingen, hvarför de här förbigåtts. Från Petersenska huset, som då detta skrifves

står under reparation, har ingen tillfredsställande afbildning af den intressantaste portalen, den norra, kunnat erhållas, hvarför därmed måste anstå till ett annat tillfälle.

Här afbildade portaler äro uteslutande sådana, som ännu återfinnas. De försvunna skola måhända senare blifva föremål för studium och, om möjligt, afbildning.

Till underskrift å de olika planscherna har dels valts namn, som hänföra sig till den förste ägaren eller till den person, som uppbyggt eller omdanat huset, dels husets nuvarande adress och kvartersnummer.

Klichéerna äro samtliga utförda vid Generalstabens litografiska anstalt efter fotografier, hvilka delvis ställts till förfogande af stadens arkiv genom arkivarien herr J. Flodmark och stadens byggnadskontor genom stadens byggnadschef herr A. O. Alrutz, till hvilka härmed framföras de förbindligaste tacksägelser. Öfriga bilder äro efter anvisning utförda af Orlings fotografifirmas innehafvare.

Ribbingska huset.

Stortorget n:r 20 (kv. Eko n:r 1, 2, 3).

Med sin stolta spetsgafvel, sina karakteristiska stenplattor och sin präktiga portal, är det norra hörnhuset vid Kåkbrinken och Stortorget ett af Stockholms intressantaste och värdefullaste byggnadsminnen.

Hvarje stockholmare känner det och har säkert mången gång hört en därmed förbunden, i parentes sagdt alldeles säkert uppkonstruerad sägen. Det berättas nämligen, att de ofvan omnämnda stenplattorna till antalet äro lika många som offren i det ryktbara blodbadet 1520, hvilket ju uppgifves ha ägt rum på Stortorget.

Att denna sägen icke har någon historisk bakgrund behöfver väl ej närmare påvisas.

När huset uppförts, känner man ej med full säkerhet, men med anspråk på tämlig visshet kan påstås, att det är betydligt äldre än från 1650, såsom vanligen uppgifves. Denna senare uppgift härrör från inskriptionen å en marmorplatta, infattad i portalens krön. Mycket möjligt är dock, att huset sagda år undergått någon

RIBBINGSKA HUSET

Stortorget n:r 20 (kv. Echo n:r 1, 2, 3).

reparation och utsmyckning och då äfven erhållit den prydliga portalen.

Grunden till huset och äfven källarvåningen äro säkerligen af mycket hög ålder, men då man känner, att vid eldsvådan 1458 hela staden, utom kyrkan och slottet, lades i aska, kan huset ej vara äldre än från tiden närmast därefter, då efter all anledning flertalet hus vid Stortorget uppfördes af sten. Emellertid var nog mot slutet af 1500-talet det då på tomten befintliga huset mycket förfallet och blef under början af 1600-talet ombyggdt, möjligen af riksrådet Bo Ribbing, som 1626 omnämnes såsom innehafvare af denna tomt (Tänkebok. Fol. 44). Huru han kommit i besittning däraf har ännu ej kunnat utredas och ej heller när han afhände sig egendomen, men redan på 1630-talet ägdes ett hus på denna tomt af Ribbings systerson, Benkt Kafle, som ju äfven kan ha ombyggt och moderniserat huset. Vissa ännu i behåll varande delar af inredningen tala för att huset daterar sig snarare från 1620- eller 1630-talet än från 1650, exempelvis en vacker dörr med hopplister och intarsia, påminnande i viss mån om dörrarna vid Tidö, som äro daterade mellan 1626 och 1640 (se Rytterns socken af F. U. Wrangel). Det är dessutom mera troligt, att den inredning, som ännu kan spåras, snarare

tillkommit för att pryda en förnäm herres bostad än den jämförelsevis ringe ämbetsmannens, hvars initialer, I. E. S., synas öfver porten.

Benkt Kafle, som var landshöfding, sist i Jönköpings län, afled 1636, lämnande änka och minst åtta barn. De sålde huset på 1640-talet till en Johan Holm, men detta köp stötte på motstånd af grannen, skinnaren Hans Seyfridtz' änka och barn, hvilka på grund af naborätt tillerkändes huset enligt rådstugudom af den 29 november 1648 och hofrättsdom af den 7 juli 1649. Först den 17 december sistnämnda år utfärdades fastebref för mågen Johan Eberhard Schantz och hans hustru Maria Seyfridtz. Med fäst afseende härå skulle man vara frestad tro, att nedanstående inskription och årtal anbragts i en redan förut befintlig portal, ty faktiskt är ju, att nedanstående inskription daterar sig redan från året efter sedan hofrättens dom fallit:

Psalm: 37.

Befehl dem Herrn
deine Wege und
hoffe auf Ihn, Er
wirds wohl machen
I. E. S.: M. S.
A:o 1650.

Att Kafles arfvingar ej ombyggt huset, torde man få taga för gifvet, och ej heller Johan Holm, som ju aldrig fått bekräftelse på sitt köp. Då Schantz först 1649 erhöll huset och redan 1650 uppsatte marmorplattan, ligger, såsom förut påvisats, nära till hands att tänka sig Ribbing eller Kafle såsom upphofsman till denna byggnad, som nu i väsentlig mån bidrager att öfver det i öfrigt skäligen banaliserade Stortorget bibehålla en viss stämning och därför väl vore värdt att inköpas af staden, i likhet med hvad som skett i Bryssel. Johan Eberhard Schantz och hans hustru hade flera barn, däribland sonen, registratorn Ludvig von Schantz, som erhöll detta hus men sålde det 1681 den 19 februari till sin svåger, vice lagmannen på Gottland Antoni Brobergen. Denne i sin ordning sålde den gamla egendomen till kyrkoherden i tyska församlingen Egidius Strauch, som därå erhöll laga fasta den 23 november 1698.

Han bodde ej själf i huset, som var uthyrdt till olika personer. Under 1700-talets förra hälft undergick det en ganska genomgående invändig restaurering, som ännu lämnat spår af sig i form af dörröfverstycken, dörrkarmar, panelningar, väggmålningar m. m., åtminstone i våningen en trappa upp, där dock de gamla dörrarna från 1600-talet äro bibehållna,

äfvensom taklister från samma tid. I öfrigt företer huset ej mycket från sin äldsta tid utom trappgafveln åt gårdssidan, som måhända tyder på högre ålder än fasaden, samt en mycket gedigen järnport, som tillsluter utgången åt Kåkbrinken och möjligen kan anses tillhöra 1500-talet.

Husets vidare öden kunna med lätthet inhämtas i stadens tomtböcker. Den nuvarande ägaren är herr P. A. Kindgren, som äfven äger det med detta sammanslagna huset bredvid, hvilket på 1640-talet helt kort tid hade med det förra gemensam ägare, då skinnaren Seyfridtz' änka och barn innehade bägge husen. Det mindre huset tillhörde därefter Seyfridtz' andra dotter, Elisabet, som var gift med Hans Schmidt. Senare ägdes det af kryddkrämaren Markus Stender.

S:t Jakobs kyrkas södra portal.

I rent konstnärligt hänseende torde Jakobs kyrkas södra portal vara den märkligaste af de från 1600-talet härstammande portalerna i Stockholm. Dess mästare är icke med full säkerhet känd, men måhända är det samme man, som utfört de vackra och synnerligen intressanta västra och södra portalerna å Vadsbro kyrka i Södermanland äfvensom det därvarande Ryningska grafmonumentet; anordningen med de fristående figurerna vid sidan om själfva portalen tyder möjligen på gemensamt ursprung med portalen å huset n:r 2 A och B Stora Nygatan, men utförandet äfvensom stilen i det hela äro så vidt skilda, att jag ej ens skulle omnämnt förhållandet, såvida ej byggherren vid Stora Nygatan, Erik Ryning, varit svåger med Henrik Fleming, som skänkt portalen till Jakobs kyrka. Hvem som än utfört det konstnärliga arbetet, en mästare var han förvisso. Att de å ömse sidor anbragta sträfpelarna förtaga något af det pompösa i själfva portalen är sannerligen ej »stenhuggarens» fel.

Heinrich Blume, äfven kallad Henrik Blom, var en på 1630- och 1640-talen mycket använd stenhuggare, som bland annat utfört de ståtliga portalerna vid Tidö; med honom uppgjordes å kyrkans vägnar kontrakt 1634, att han skulle utföra allt vid bygget förefallande stenhuggeriarbete. Om nu häruti kan medräknas den af Henrik Fleming 1643 till kyrkan donerade södra portalen är dock ovisst. Af portalerna vid Tidö att döma synes Heinrich Blume, ehuru helt visst en framstående handtverkare eller konsthandtverkare, likväl ej varit nog konsterfaren för att självständigt koncipiera och utföra portalen vid S:t Jakob.

S:t Jakobs kyrka, som grundlades af konung Johan III på en plats, där äfven under medeltiden en kyrka eller ett kapell med samma namn befann sig, blef först under drottning Kristinas minderårighet afslutad. Den stod i mer än trettio år i ofullbordadt skick, och det var först omkring 1634, som, sannolikt på initiativ af öfverståthållaren Klas Fleming, bygget återupptogs. Byggmästare voro Louis Gilles och Hans Freester (Ferster?). Under närmare tio år arbetades nästan oafbrutet, och först 1643 invigdes kyrkans inre. Tornet afslutades emellertid ej förrän 1645, och ännu omkring 1647 och 1649 utfördes en del inredningsarbeten, målning och

S:T JAKOBS KYRKA.
Södra portalen.

träsniderier. Man kan därför säga, att S:t Jakobs kyrka först 1650 stod fullt färdig, så när som på orgelverket, hvilket först 1662 kunde invigas. Med denna Gilles' och Fersters skapelse har den nuvarande S:t Jakobs kyrka dock endast murarna och grunden gemensamma. Genom ljungeld förstördes tornet den 15 maj 1723; kyrkan i öfrigt synes dock ej lidit större skada. Emellertid fogades anstalt om nytt torns uppförande. Georg Adelcrantz erhöll uppdraget och utförde då det i sin stil synnerligen tilltalande torn, som ännu pryder den i öfrigt ganska förfuskade kyrkans yttre. Samtidigt eller något senare torde de inre murarna, ja till och med de röda stenpelarna hvitmenats.

De af mäster Jakob Elbfas på 1640-talet utförda »bibliska» målningarna gingo då samma väg som väggmålningarna i våra äldre landtkyrkor, och den af Jost Schultz omkring 1648 utförda altarprydnaden försvann efter hand och ersattes af Westins »Förklaringen», som nu fått plats i fonden af södra sidoskeppet.

I nära ett sekel förblef kyrkan sedan så godt som oförändrad till omkring 1892, då en genomgripande inre restaurering under Carl Möllers ledning och efter af honom uppgjord plan företogs. Målningarna utfördes efter Agi Lindegrens ritningar. I sitt nya skick stod S:t

Jakobs kyrkas inre färdigt efter tvenne års arbete och prunkar nu i en kanske något braskande men med mycken skicklighet och stilkänsla uppkonstruerad renässans. Den första gudstjänsten i det nyrestaurerade templet förrättades af församlingens kyrkoherde, hofpredikanten doktor E. A. Bergman den första söndagen i adventet, den 3 december 1893.

Under dessa olika skeden af kyrkans historia bibehölls den södra portalen oförändrad, men själfva portarna gjordes nya 1894 efter ritning af C. Möller. Denna präktiga och på fina detaljer så rika portal skänktes, såsom ofvan antydts, 1643 af amiralen och krigsrådet Henrik Fleming och hans andra fru, Sigrid Kurtzel.

Krönet utgöres af en framställning af de trenne personerna i gudomen, figurerna på västra och östra sidorna föreställa Moses och Aron. Under den öfre frisen läses å tvenne där anbragta marmortaflor:

Hr. Henric Fleming
till Lectis, Isenhof, Tellista och Lais
med dess Län. Öfverste och Krigs-
Rådh. *All Ting Förmår GUDS N(ÅD).*

Fru Sigre Kursell
Fru till Memm, Hånö,
Hålbonæs och Fagernäs.
GUDI allena ske ärona.

Därunder i en nedre fris synas de Flemingska och Kurtzelska vapnen.

Tessinska huset.

Slottsbacken n:r 4 (kv. Europa n:r 1).

Öfverståthållarhuset eller Tessinska huset hör ej till de äldsta men väl till de vackraste och bäst bibehållna bland representanterna för det forna Stockholm. Den tomt, på hvilken den smakfulla byggnaden uppfördes, ordnades och inköptes 1692 af Nikodemus Tessin d. y., som här åt sig själf uppförde en präktig bostad och ett varaktigt minnesmärke. Byggnaden jämte gårdsrum och flyglar torde varit afslutad först år 1700, men redan 1697 vid midsommartiden inflyttade byggherren med familj i våningen en trappa upp.

Den för den italienska barocken mycket typiska porten, med de båda »hermerna» eller karyatiderna, var nog redan vid denna tid uppsatt; den förekommer exempelvis på en af Tessin själf utförd lavering framställande byggnadens norra fasad. Hvem som varit dess mästare har oaktadt omfattande forskningar ej nu kunnat utredas, men sannolikt är, att det varit endera af de tvenne franska skulptörerna Fouquet och

TESSINSKA HUSET
Slottsbacken n:r 4 (kv. Europa n:r 1).

Chauveau, som äfven voro verksamma vid slottsbyggnaden, ty att den hederlige gamle Anders Brocamp, som utförde öfrigt stenhuggeriarbete till huset, skulle åstadkommit dessa af en viss storslagen konstuppfattning präglade figurer, är föga troligt. Kanske får man äfven gissa på Burchard Precht, som möjligen följt någon italiensk förebild.

Efter Nikodemus Tessins död 1728 ärfdes huset af sonen Karl Gustaf Tessin, som dock endast få år därefter måste sälja det och då fick en afnämare i franska staten. Det var franske ministern grefve de Lanmary, som ville hjälpa Tessin, hvars iråkade trångmål han begagnade för att söka stämma den mäktige statsmannen till Frankrikes fördel. Tessin disponerade dock huset alltjämt och bebodde det endast med afbrott för sina utländska resor ända till 1750, då han flyttade till det gamla Oxenstiernska huset på Riddarholmen (nu Riksgäldskontoret).

Huset, som under tiden återgått till Tessin, såldes af honom 1756 till den rike borgmästaren G. Kjerrman, men denne afstod köpet följande år till »Kongl. Maj:t och Kronan», som det hette dåförtiden.

Sedan det innehafts af prins Karl (XIII) och återköpts af Gustaf III, kom det 1773 i

Stockholms stads ägo samt har från denna tid af öfverståthållarne disponerats som bostad.

Att här närmare redogöra för detta i alla hänseenden märkliga palats vore omöjligt, då utrymmet här ingalunda medgifver en utförlig redogörese. Dessutom kan nämnas, att en större monografi öfver husets byggnadshistoria är under utarbetande och inom en ej alltför aflägsen framtid torde vara att förvänta i tryck.

Hans Hanssons hus.

Nygränden n:r 2 (kv. Python n:r 5).

Öfver den lilla högst smakfulla portal, som bibehållit sig på det i öfrigt i flera hänseenden intressanta huset n:r 2 Nygränden, står följande inskription:

H. H. S.
C. I. D.

ANNO 1651.

Häraf att döma har huset blifvit färdigt omkring 1650, hvilket årtal såtillvida är af intresse att fasthålla, som däraf ses, att de från medeltiden stammande s. k. »källarhalsarna» eller nedgångarna till husets källare, ännu vid denna tid ej kommit ur bruk. Detta hus har nämligen bibehållit en typisk sådan och har därjämte ännu kvar vackra gamla ankarslutare och sin fina portal, som är af en särskild typ, öfverensstämmande med den å huset n:r 7 Skomakaregatan, i det hänseendet, att den på en del portar vanliga, med galler försedda ljusöppningen öfver porten här ersatts af ett litet fönster,

insatt i portalens sandstensornament samt skyddadt genom ett järnkryss.

Initialerna lära oss, att de första ägarne voro borgaren Hans Hansson och hans hustru Kristina (Kerstin) Jakobsdotter (Schrimsnoor).

Några få år efter husets uppförande afled Hans Hansson, efterlämnande änka och fem barn. Äldste sonen, Petter Hansson, var då endast tolf år. Det blef därför änkan, som öfvertog skötseln af huset. Emellertid gifte hon om sig samma år mannen dog, eller 1658. Den andre mannen var handlanden i Stockholm Jakob Mesterton, stamfader för den senare äfven till Finland spridda släkten Mesterton, som mot midten af 1600-talet inflyttat till Sverige från sitt hemland Skottland.

Mesterton tyckes öfvertagit huset, och när Kerstin Jakobsdotter afled 1668, var det han, som fortfarande behöll det, hvilket tyder på att denna egendom var Kerstins arf och därigenom kommit i Hans Hanssons ägo. Möjligt är därför, att det är just detta hus eller ett annat på samma tomt i Nygränden, som omtalas 1648 den 10 juni (Tänkeboken) såsom tillhörigt »hustru Maria, sal. Jakob Pärssons enka».

Äfven med Mesterton hade Kerstin flera barn, och af dessa blef sonen Adam Mesterton ensam ägare af huset; åtminstone är han å en

HANS HANSSONS HUS
Nygränden n:r 2 (kv. Python n:r 5).

karta från början af 1700-talet (Stadsingeniörskontoret), antecknad såsom gårdsägare på denna tomt. Fadern, Jakob Mesterton, gifte sedermera om sig och flyttade till Karlskrona.

Adam Mesterton, som var handlande, synes aflidit barnlös. Husets vidare öden kunna med lätthet inhämtas genom forskning i stadens fasteböcker eller uppbördsprotokoll. Någon tid tillhörde det Snickarämbetet. Nu äges det af S. V. Nygren.

Ehrenstrahlska huset.

Svartmangatan n:r 20 (kv. Juno n:r 8).

Det ståtliga lagerkrönta monogram, som pryder inkörsporten till huset n:r 20 Svartmangatan, eller rättare till dess gård, tilldrager sig genast den förbigåendes blickar. Man studerar de lika smakfullt som skickligt sammanflätade snirklarna och slutar med att finna följande bokstäfver: P. H. F. M. G., som gifvetvis syfta på någon ägare.

Frågar man hvem som uppfört huset, får man till svar: Ehrenstrahl, målaren. Detta passar dock ej med bokstäfverna. Vi skola emellertid se, att såväl det ena som det andra låter förklara sig.

Redan under förra hälften af 1600-talet ägdes östra delen af den präktiga tomt, där senare David Klöcker (von Ehrenstrahl) residerade, af sekreteraren Lars Cantersten, hvars änka, Anna Paulina Olivecrantz, synes sålt den till Riddarhuset. Emellertid sålde Riddarhuset den 28 november 1663 genom sin fiskal Jakob Johansson denna tomt till fältmarskalken Krister Horn,

EHRENSTRAHLSKA HUSET

Svartmangatan n:r 20 (kv. Juno n:r 8).

som redan den 3 maj 1665 afstod den till handelsmannen Johan von Brehmen. Denne blef ej heller långvarig innehafvare, ty icke fullt ett år därefter, den 9 april 1666, erhöll den då några få år förut till hemlandet återkomne målaren David Klöcker stadens fastebref å denna tomt, där han synes uppfört det vid den öppna gårdens södra sida belägna stenhuset.

Här inredde den produktive konstnären sin bostad och sannolikt äfven sin ateljé eller verkstad, som det hette den tiden. Måhända var det här han utarbetade jättedukarna i Storkyrkan och Riddarhuset. Här passerade hela den förnäma stockholmssocieteten revy, men några minnen från ehrenstrahlska tiden har huset ej bevarat. Dock ser man i en större sal dekorativa målningar, men de befinnas vara utförda mycket senare, möjligen af Martin.

Ehrenstrahl afled 1698, hvarefter huset ärfdes af hans dotter Anna Maria, gift med vice presidenten Johan Wattrang, hvars sons, assessor Karl Wattrangs, arfvingar sålde det den 21 januari 1752 till hofkamreraren Johan Fredrik Dævel. Denne föryttrade det sannolikt ganska förfallna huset den 22 september 1757 till stadskällarmästaren Per Henrik Fuhrman, som utan tvifvel lät det genomgå en grundlig reparation. Från

denna tid stamma de omnämnda målningarna äfvensom gallerverket med sitt monogram. Bokstäfverna P. H. F. M. G. skulle då vara initialerna till Per Henrik Fuhrmans och hans hustrus Margareta Götz' dop- och släktnamn.

Fuhrman grundade genom olika testamenten på 1770-talet stipendiifonder, hvilka ännu äga detta hus med gårdstomten, äfvensom den nedåt Prästgatan belägna delen af tomten, som senare tillkommit och på 1650-talet tillhörde familjerna Skytte och von Strijk.

Roland Eliæsons hus.

Skeppsbron n:r 40 (kv. Argus n:r 4 och 5).

På denna tomt synes ännu mot slutet af 1600-talet endast legat ett obetydligt korsverkshus, som tillhörde kassören Josef Brehmen. Denne sålde nämligen 1693 detta sitt korsverkshus till den rike köpmannen Roland Eliæson, som därå erhöll stadens fästebref den 13 maj s. å. (Stadens registratur fol. 124.)

Det torde icke vara något tvifvel om att Nikodemus Tessin d. y. varit arkitekt för det hus, som Roland Eliæson lät uppföra i det gamla korsverkshusets ställe. Gustaf Lindgren säger, på tal om några byggnadsverk af Tessin och om öfvergången från pilaster- till lisenfasader (Stockholm. Sveriges hufvudstad, del. 2, sid. 174): »Rikare utvecklad framträder lisenfasaden å det enligt traditionen äfvenledes af Tessin uppförda huset n:r 40 Skeppsbron, hvars präktiga bottenvåning och port, ståtliga fönsterfoder och mäktiga taklist under det höga, i två fall delade taket bilda ett helt värdigt sin mästare.» Det vackra huset är också med rätt

mycken pietet bibehållet och utgör en verklig prydnad för Skeppsbron, som så småningom mer och mer beröfvas sina gamla, originella byggnadsminnen för att måhända i en ej alltför aflägsen framtid ståta endast med pastischer, låt vara af så framstående konstnärligt värde som den nyligen uppförda barockimitationen af professor Clason och Lilljekvists lyckade upplappning af det gamla, för länge sedan vandaliserade s. k. »räntmästarhuset».

Roland Eliæson, som ägde en stor mängd fastigheter i Stockholm, var under slutet af 1600-talet boende i ett honom tillhörigt hus vid Johannesgränden, men vid sin död 1706 tyckes han hafva inflyttat i sitt nya hus vid Skeppsbron.

Då det ju äger ett visst intresse, må här ur den år 1707 den 2 maj förrättade bouppteckningen efter honom, anföras det, som angår hans fastigheter i olika delar af staden.

Ett stenhus (fri grund) vid *Skiepsbron* uppföres för 50,000 d:r.

Ett dito på Järntorget (fri grund) för 15,000 d:r.

Ett dito där bredvid med dess bakhus och gårdsrum, hvarest handelsmannen Johan Pasch bor, för 18,000 d:r.

Ett dito näst det förra med ett litet gårdsrum för 12,000 d:r.

Ett dito i S. Johannisgränd, det stora nämligen med bakhus och gårdsrum för 19,000 d:r.

ROLAND ELIÆSONS HUS
Skeppsbron n:r 40 (kv. Argus n:r 46).

Ett dito i samma gränd, det mindre kalladt, med dess lilla bakhus och gårdsrum, för 11,000 d:r.

Två packhusbodar jämte hvarandra tillika med ett vagnshus i samma gård, tillsammans för 6,000 d:r.

Ett stenhus Stiernan vid Österlånggatan för 9,500 d:r (nuvarande n:r 47).

Ett dito nedanför Stiernan i Urbansgränden (nuvarande Packhusgränden) för 8,000 d:r.

En stenbod på Södermalmsberget nedan vid sjön n:r 1 för 7,000 d:r.

En dito därsammastädes n:r 2 7,000 d:r.

En dito ibidem n:r 3 för 7,000 d:r.

En dito ibidem n:r 4 för 7,000 d:r.

En dito ibidem n:r 5 för 8,000 d:r.

En dito ibidem n:r 6 för 8,000 d:r.

En dito ibidem n:r 7 för 5,000 d:r.

Ett litet stenhus bredvid ofvanstående bodar för 3,000 d:r.

En timrad träbod därstädes beståendes af 2 rum för 1,600 d:r.

En korsverksbod beklädd med bräder för 3,000 d:r.

En trädgård ofvanför dessa bodar med dess träbyggningar och vånhus, vagnshus, stall, fähus, hönsgård, materialbodar, 1 liten stenbod samt lusthus, hvarjämte är en liten gård på östra sidan tillsammans för 6,000 d:r, än finnes på södra sidan om gatan en stor träbyggning samt en stor tomt med väderkvarn och 2 par stenar, mjölnaregårdhus och kvarnbod, item en materialbod, brädbod samt en trädgård och en liten tillhörig gård för trädgårdsmästaren neder vid Tiärhofsgatan samt 1 lusthus och på Catharinagatan en liten gård allt värdt 10,000 d:r.

En tomt vid Munkbron för 600 d:r.

En dito långt ut vid Giötgatan med en ny träbyggning, stall, fähus och brygghus för 4,000 d:r.

Som man ser, en sannolikt äfven för den tiden ansenlig förmögenhet, troligen samlad under handel med kolonialvaror, ty i Storkyrkans kyrkbok kallas Roland Eliæson ibland kryddkrämare.

Han var bördig från Forssa socken i Hälsingland och hade helt ung kommit till Stockholm. Gift med Brita Eriksdotter Ångerman, som var halfsyster till den bekante Johan Upmark (Rosenadler), hade Roland Eliæson med henne tretton barn, som antogo faderns förnamn Roland till släktnamn. Sönerna Erik och Karl adlades 1719 med namnet von Roland.

Vid arfskiftet efter Roland Eliæson tillföll huset vid Skeppsbron hans änka, Brita Ångerman, men sedan hon nästan omedelbart efter mannens död blifvit omgift med hauptmannen öfver änkedrottning Hedvig Eleonoras lifgeding, Johan von Brehmer, tyckes hon afstått huset till den förste mannens arfvingar. Troligen löstes det af dottern Julianas man, Henrik Schröder, en från Lüneburg inflyttad handelsman, som säges kommit till sin stora rikedom genom en af misstag tillagd nolla, i en rekvisition af kaffe, hvars värde före hitkomsten stigit.

Schröder, som sedan bodde i huset, dog 1746. Änkan tyckes äfven bott där till sin död 1760. Följande år såldes huset af arfvingarne; köpare blef den bekante grosshandlaren och direktören vid ostindiska kompaniet, Karl Gottfrid Küsel. Här residerade sedermera under en lång följd af år den gedigna firman Küsel och Wahrendorff.

Grönbergska huset.

Västerlånggatan n:r 54 (kv. Typhon n:r 8).

På slutet af 1500-talet fanns här i Stockholm en från Lybeck inflyttad vinhandlare vid namn Diedrik Skekermann, som under åren 1589—1597 var utsedd till »herbergerare», med andra ord han måste taga emot resande. Det är därför att antaga, att hans hus var ett bland de bättre i kvarteret och han själf särskildt kvalificerad för yrket. Enligt förteckningar i rådhusarkivet bodde han i södra kvarteret, efter all anledning just på den tomt, där det af den å vidstående plansch afbildade portalen prydda huset uppförts.

Efter Skekermanns död tillföll huset eller besittningsrätten därtill Skekermanns arfvingar, som dock länge tvistade med Diedriks möderne-släktingar, hvilka ansågo sig böra utlösas. Huset uppbjöds emellertid på rådstugan 1617 den 12 maj samt tvenne påföljande rådstugudagar, och samma år, den 25 augusti, upplåta Diedrik Skekermanns arfvingar huset till Peter Grönberg; det kallas då »ett stort hus». Tomten gick då

ända ned till Stora Nygatan, som vid denna tid kallades »gatan näst sjön».

Peter Grönberg var en i staden på sin tid mycket känd person. Fadern lär inflyttat från Schlesien och bosatt sig i Söderköping. Sonen, som var född 1579, reste redan ung till utlandet och hemkom, efter åtskilliga peregrinationer, 1604 till Stockholm, där han samma år blef »handelsman». Året innan han inköpte det Skekermannska huset, hade han blifvit rådman och efterträdde måhända sin förste svärfader, rådmannen Mårten Jönsson. Peter Grönberg hade knappt en månad varit i besittning af huset, förrän hans hustru afled. Han gifte om sig redan följande år med den myndige storborgarens i Stockholm, Mårten Trotzigs, dotter Brita, som senare i stadens handlingar kallas »Fru Brita Grönbergskan». Hon öfverlefde mannen i nära 32 år.

Peter Grönberg, som adlats och blifvit kungl. svensk faktor eller kommissarie i Hamburg, afled där 1632 den 5 april.

Fru Brita bodde sannolikt kvar i huset till sin död 1665, då hon begrofs i Storkyrkan, där mannens vapen var uppsatt.

Det var helt visst under den Grönbergska tiden, troligen efter den svåra eldsvådan på 1620-talet, som huset undergick den reparation,

GRÖNBERGSKA HUSET

Västerlånggatan n:r 54 (kv. Typhon n:r 8).

hvarvid den ännu bibehållna, ganska prydliga portalen tillkom. Den saknar emellertid hvarje inskription, årtal eller vapen.

De ganska talrika arfvingarne sålde fädernehuset till Johan von der Hagen, handelsman i Stockholm. Denne afled redan 1677, men ej förrän 1683 den 31 juli sålde hans änka, Margareta Hidding, detta hus till handelsmannen Paul Kiöpke, en mycket förmögen borgare, som äfven ägde Hufvudsta vid Stockholm. Länge blef han ej innehafvare af sitt nyförvärfvade hus, ty redan 1694 den 8 juni (stadens registratur) sålde han det till vinhandlaren Johan Macklijn, som ännu 1711 innehade huset, när bouppteckning gjordes efter hans hustru.

Huset tillhör nu sjökaptenen F. Th. Högman.

Wittmackska huset.

Skeppsbron n:r 6 (kv. Bootes n:r 6).

Man känner ej tillräckligt »Skeppsbrons» historiska utveckling för att med säkerhet fastslå, huru tidigt de nuvarande utåt Skeppsbron vettande tomterna först blifvit bebyggda, men säkert är, att i stadens äldre böcker omtalas ej några tomter vid Skeppsbron eller »lastagien» förrän på 1640-talet. Visserligen finner man under medeltiden ett eller annat hus omtaladt såsom liggande vid Fiskestrand, men sådana fall torde hört till undantagen, och egentligen afsågs med »Fiskestrand» eller endast »Strand» den sydligare delen af den nuvarande Skeppsbron. Dessutom känner man ju, att den nyare stadsmuren afskilde själfva staden från stranden. Reglering af förhållandena utefter bron företogs sannolikt först på 1600-talet, hvilket bestyrkes däraf, att hus upp i gränderna mellan Österlånggatan och Skeppsbron åt öster, hafva gaflar med fönster, som blifvit förbyggda af hus med fasad åt Skeppsbron. I alla händelser kan ifråga-

WITTMACKSKA HUSET
Skeppsbron n:r 6 (kv. Bootes n:r 6).

varande tomt ej vara mycket äldre än från förra hälften af 1600-talet.

Den förste kände ägaren är borgaren och rådmannen Josef Månsson, hvars arfvingar, som kallade sig Furugren, sålde det i midten af 1600-talet uppförda huset till den sannolikt från Riga på 1670-talet inflyttade handelsmannen Klas Wittmack. Denne erhöll därå laga fasta 1688 den 12 maj.

Af husets yttre att döma kan med fog påstås, att det varit ofvannämnde Josef Månsson, som låtit uppföra det; han ägde hus här redan på 1650-talet. Portalen med sin brutna fronton och sina fruktornament samt de prydliga ankarslutarna tyda på midten af 1600-talet; det var därför säkerligen ett fullt färdigt hus, hvari Klas Wittmack inflyttade. Han var en på sin tid mycket betydande man och intog i den stockholmska handelsvärlden en framstående ställning, icke minst i sin egenskap af direktör öfver tjärvarukompaniet. Han afled 1707. I tvenne giften hade han tretton barn och blef genom dessa ättefader för medlemmar af släkterna Groen, Grill, von Witten, Lagerstolpe, Danckwardt-Lillieström m. fl.

Huset ärfdes af sonen Klas Wittmack d. y., som föddes 1686 och afled 1726, således endast 40 år gammal. Han var trenne gånger gift; sista

i en gammal trälucka åt gårdssidan med vackra järnbeslag samt i gafvelanordningen åt gatan. Den spetsiga gafveln har helt visst varit sirad med nu alldeles försvunna sandstensornament. Från hvilken tidpunkt måste lämnas osagdt.

Själfva portalen är mera ovanlig till sin konstruktion och tillhör samma typ, som omtalats vid redogörelsen för huset n:r 2 Nygränden (se sid. 25). Att med säkerhet bestämma tiden för dess tillkomst torde vara vanskligt nog. När huset 1655 den 10 augusti såldes af Hans Joensson i Växjö till skomakaren mäster Johan Feder, omtalas det i söder belägna grannhuset såsom tillhörigt skräddaren Jonas Jönsson, hvars initialer jämte hustruns, Karin Joensdotters, synas öfver porten. Häraf kan i hvarje fall slutas, att detta senare hus under Jonas Jönssons tid undergått om- eller tillbyggnad. Omöjligt är ej att reparation eller nybyggnad på Federska huset skett ungefär samtidigt, ehuruväl portalen på grannhuset synes vara af något yngre datum. Jonas Jönsson dog 1672, hvadan hans åtgöranden för sitt hus ej kunna vara af senare datum.

Skomakaren Johan Feder, som 1656 den 29 mars erhöll sitt fastebref (Stadens registratur), lefde till 1676. Han öfverlefdes af sin hustru Lucretia Brockwedel endast i fem år. Deras

FEDERSKA HUSET
Skomakargatan n:r 7 (kv. Ceres n:r 6).

arfvingar voro: mågen, gördelmakaren Kr. Töllner på sin aflidna hustrus och sina barns vägnar; dottern Maria Feder, gift med skomakaren Henrik Schütz; dottern Annika Feder och sonen Tobias Feder.

Huset värderades endast till 8,000 daler kopparmynt och såldes snart därefter till skomakaren Johan Schlock, som därå erhöll stadens fastebref 1685 den 22 december (Stadens registratur). Schlock afled 1692, hvarefter huset af hans änka, Katarina Calix och hennes fyra söner såldes.

Det har sedermera gått i många köp. Nuvarande ägare är fröken H. F. V. Berg.

Wrangelska huset.

Birger Jarls torg n:r 16 (kv. Riddarholmen 6).

Bland de ännu återstående minnena från den lysande period i Stockholms annaler, då fältherrarne och statsmännen i olika delar af staden åt sig läto uppföra verkliga palats, torde den af riksmarsken Karl Gustaf Wrangel på 1650-talet uppförda, sedermera under mer än femtio år af kungliga familjen bebodda stora slottsliknande byggnaden på Riddarholmen få anses såsom det förnämsta. Riddarhuset är visserligen det bäst bibehållna men kom aldrig att utföras till den storlek, som var ämnadt, Bondeska huset, nu rådhuset, Bååtska huset, nu frimurarhuset, hade ej heller det Wrangelska husets väldiga dimensioner. Det enda privata hus, som kunde upptaga täflan med det Wrangelska, var Jakob De la Gardies palats, af folkhumorn kalladt »Makalös», men det har för länge sedan jämnats med marken och var dessutom, långt innan det på 1820-talet förtärdes af lågorna, fullständigt vandaliseradt såväl till det yttre som det inre.

WRANGELSKA HUSET
Birger Jarls torg n:r 16 (kv. Riddarholmen 6).

Medan ännu båda dessa hus, det De la Gardieska och det Wrangelska, stodo i sin fulla prakt, tyckes omdömet om deras utseende snarare lutat till Wrangelska husets förmån. När byggnaden 1693 härjades af vådeld, skref konung Karl XI i sin almanacka: »Den 4 (april), kl. inemot 1 eftermiddagen, kom elden lös uppå Riddarholmen uti fältherren Wrangels hus, som nu tillkommer fröknarna Augusta och Aurora Wrangel och fröken Wittenberg, och hände den olyckan att hela det stora och vackraste huset i hela staden blef lagdt i aska.» Ett annat omdöme från samma tid finnes i Stockholms konsistorieprotokoll för den 5 april samma år (enligt benäget meddelande af pastor Albin Hildebrand), där det heter: »Förordnades Mag. Strauch och herr Gestrinius att condolera uppå Consistorii vägnar Doctor Wallijn och Mag. Vult * öfver den olycka, som i går den 4 april monde det kosteliga *Wrangels-hus* öfvergå; hvilken stora olycka och skada alla uti landet hafva så mycket mera att beklaga, som detta hus varit *det kosteligaste uti hela Riket och många andra land.*»

Huru pass trogna de bilder af Wrangelska huset äro, som finnas i Dahlbergs Suecia, må lämnas därhän, men efter ofvanstående uttalanden

* Dessa prästmän hyrde nämligen bostad i detta hus.

att döma, är det ej osannolikt, att byggnaden verkligen varit försedd med den praktfulla sandstensornamentik, som synes å de dahlbergska teckningarna. Intendenten G. Upmark framkastade en gång den förmodan, att åtminstone någon del af husets rika barockprakt kunde varit utförd i puts eller till och med endast framställts genom målning på putsen. Förhållandet torde ej, förrän särskilda undersökningar blifvit gjorda, kunna utredas, men säkert är, att den vackra, ehuru numera igenmurade sandstensportalen bibehållits till våra dagar och likaså de gedigna stenpilastrarna under de innersta fönstren i borggårdens nordvästra och nordöstra hörn samt på några andra punkter af byggnaden.

På 1890-talets slut undergick det gamla huset en välbehöflig reparation, som väl är värd erkännande, men, såsom jag i ett annat sammanhang påvisat, hade här om någonsin varit tillfälle för riksdagen att anslå tillräckliga medel för att åstadkomma något mera monumentalt och helgjutet, ty sådant huset nu ter sig, är det dock endast ett lappverk men kunde med jämförelsevis ringa kostnad sättas i ett sådant skick, att det alltjämt skulle intaga en verklig rangplats bland hufvudstadens monumentala byggnader.

Området med en därpå säkerligen från medeltiden kvarstående byggnad torde efter reformationen utan afbrott tillhört kronan, tills det af Gustaf II Adolf den 24 april 1629 donerades till riksrådet Lars Sparre, en son till den år 1600 halshuggne rikskansleren Erik Sparre. Tomten beskrifves i donationsbrefvet sålunda: »liggande mellan Peder Banérs tomt och kyrkogårdsmuren ifrån den gatan, som löper vid herr Gustaf Stenbocks och herr Bengt Oxenstiernas tomter till sjön södväst utmed stentornet och muren, som däruppå står.» Enligt donationsbrefvet skulle Sparre och hans arfvingar årligen gifva tomtören till klosterkyrkan.

Sparre, som afled redan 1644, hade antagligen ej bebyggt tomten, men det gamla stenhuset och tornet voro ännu bibehållna, när arfvingarne den 28 juni 1648 för 1,600 r:dr specie afstod det hela till kronan. Drottning Kristina skänkte det nästan omedelbart därefter till Karl Gustaf Wrangel, hvars donationsbref är dateradt den 2 juli samma år. Det var helt kort innan Wrangel jämte Turenne levererade batalj mot Piccolomini vid Isar.

Snart efter hemkomsten började den praktlystne fältherren att vidtaga anordningar för uppförande af ett sig värdigt palats. Att han då vände sig till den mest framstående bland de

vid denna tid i Sverige verksamma byggmästarne eller arkitekterna, Nikodemus Tessin, var naturligt. Resultatet synes äfven blifvit synnerligen utmärkt, och den ståtliga byggnaden motsvarade säkert den stolte byggherrens fordringar på pomp och ståt. En närmare undersökning af Skoklosterarkivet kommer helt säkert att visa sig mycket gifvande särskildt för det Wrangelska husets byggnadshistoria. Här är dock ej utrymme för en dylik undersökning, som skulle kunna fylla en hel volym.

När Karl Gustaf Wrangel afled i Pommern 1676, hade han på länge ej bebott sitt ståtliga palats, ty alltsedan hustruns död därstädes 1673 var riksmarsken nästan utan afbrott vid arméen eller utöfvande sitt generalguvernörskap.

Den furstliga bostaden innehades sedermera af arfvingarne, som dock uthyrde den till olika ändamål, bland annat till fransk-luterska församlingen.

År 1693 inträffade den ofvan omtalade eldsvådan, då byggnaden synes blifvit mycket illa medfaren. En nödtorftig reparation tyckes huset redan snart efter branden genomgått, men det var först sedan kungliga familjen genom slottsbranden 1697 i maj blifvit så att säga husvill, som det Wrangelska huset inköptes och tillbyggdes. I juni månad afgjordes köpet, och

omedelbart började reparationer och om- och tillbyggnader. Utom att taket öfver hela huset ändrades, gjordes den öfversta låga våningen högre. Ännu 1699 var ej reparationen fullt afslutad.

Fastebref för kungl. maj:t och kronan utfärdades den 17 juli 1697, från hvilken tid huset således varit statens egendom.

Den kungliga familjen inflyttade nästan omedelbart efter slottsbranden, hvarefter huset i mer än 57 år jämte delar af det sedermera inköpta Kruusiska huset fick tjänstgöra som kungligt slott och var under långliga tider kändt under namn af »Kungshuset».

Sedan denna tid har den rymliga byggnaden varit disponerad af olika ämbetsverk och kollegier. Nu finnas där Svea Hofrätt, Statskontoret och Kammarkollegium.

Kommendantsflygeln.

Kungl. slottet (kv. Neptunus mindre 5).

Det nuvarande kungliga slottet togs i besittning af kungliga familjen den 7 december 1754, men långtifrån alla våningar i själfva slottet, ännu mindre i de lägre flyglarna voro då inredda, ja den nuvarande så kallade högvaktsflygeln var icke ens uppförd. Däremot var kommendantsflygeln, d. v. s. den södra af de båda halfrunda, den yttre borggården omslutande, flyglarna, afslutad redan flera år före kungliga familjens inflyttning.

Grunden till dessa flyglar lades 1734 den 4 december genom dåvarande öfverintendenten K. G. Tessin samt fyra deputerade af riksens ständer. Öfver denna händelse präglades en medalj, som å framsidan bär konung Fredriks bröstbild och namn samt på frånsidan följande latinska inskription: »PALATIVM HOLM. SPLENDORI AC PERPETVIT REGNI SVETICI SACRUM AVCTORITATE CAROLI XI. EXTRVI COEPTVM SVB CAROLO XII. CONTINVATVM

K. SLOTTET. KOMMENDANTSFLYGELN
(kv. Neptunus mindre n:r 5).

AT MOX PER BELLI CALAMITATES ALIQVANTISPER INTERMISSVM TAND. PERFECTIONEM A FRIDERICO EXPECTAT QVI PRAESENTIB. REGNI ORDINIB. PRIMVM LAPIDEM AREA PERTICIB. ORNANDAE FELICITER POSVIT. M DCC XXXIV.

Den ifrågavarande flygeln blef redan 1742 upplåten till lokaler för slottskansliet, »som dekorationen öfver porten visar», säger Elers (Stockholm I, s. 344). Såsom af vidstående bild synes, utgöres denna dekoration af en krönt glob med de tre kronorna (Svea vapen), flankerad af tvenne vingar samt hvilande på s. k. »fasces».

De ännu före senaste renhuggningen synliga orden: Kongl. Slotts Cancelliet äro nu alldeles utplånade och kunna knappt ens anas af den, som känner deras tillvaro.

Slottskansliet, som utgjorde den egentliga exekutiva myndigheten i staden, var mycket fruktadt, och de s. k. »kissarna», med andra ord slottskanslibetjänterna, voro en förskräckelse för alla den tidens gäldstugukandidater, hvarför säkerligen denna port i mångens ögon var symbolen för allt vedervärdigt eller utgjorde en obehaglig påminnelse om utståndna vedermödor.

Emellertid tyckes slottskansliet ej länge bibehållits här, ty utom högsta domstolen, som var inrymd härstädes under någon tid, hade

flera af kansliexpeditionerna sina arbetsrum i denna flygels tvenne våningar. Vid 1700-talets slut hade generaladjutanten sitt kansli där, och samtidigt voro flera lägenheter inrättade till kök och bostäder för hofbetjäningen.

Sedermera har dels den nedre, dels en del af den öfre våningen innehafts af kommendanten i Stockholm, hvaraf flygelns nuvarande namn. Den nedre disponeras nu af brandchefen på slottet och en del af den öfre sedan länge af slottsarkitekten.

Såsom mycket belysande för huru tiderna förändras må här ur riksmarskalksämbetets handlingar från 1769 meddelas ett aktstycke, af hvilket framgår bland annat, att inom slottet funnos vid sagda tid fem olika krogar, hvaraf en befann sig just i denna flygel. Redan vid 1740-talets slut hade utkommit en kungörelse med förbud för krogars hållande inom den kungliga borgen. Denna föreskrift åtlyddes dock ej, och ofta hade förhållandet påpekats af vederbörande, som t. ex. 1763 fick det svar, att de med slottets inredning arbetande handtverkarne måste hafva ett marketenteri. Ehuru de kungliga personerna redan bodde på slottet, hade denna oskickliga krögerirörelse så utvecklat sig, att riksmarskalken 1769 fann nödigt att genom ombud låta undersöka, huru med saken förhöll sig. Deras utlåtande, som lämnar oss

en inblick i forna dagars lif, är allt annat än fördelaktigt för den s. k. »gamla goda tiden». Det må här intagas i sin helhet, då det ju är ett ur kulturhistorisk synpunkt högst intressant dokument:

Ödmjukt Memorial.

I anledning af Eders Excellences befallning genom ordres af den 8 i denna månad, hafwa undertecknade undersökt om de krogar och andra ohyggeligheter, som befinnas inom Kongl. Borgen och bredewid Kongl. Slottet, och befunnit dem af följande beskaffenhet.

N:o 1. En krog, med krogskylt af n:r 557 under den så kallade loodgårdstrappan, åt vedgårdssidan, tillhörer waktmästaren hos Hennes Kongl. Maj:t Lagerquist, hwilken han nyttjat sedan Julii månad förleden sommar.

N:o 2. En krog wid Slottsbacken uti de tillbygde materialbodarne, hafwer krogskylt af n:r 599, och tillhörer pådrifwaren Hedman, men uthyres till sillpackaren And. Ekberg för 500 d:r hyra.

Bredewid denna krog äro en myckenhet Materialbodar af bräder bygde tillhörige Kongl. Slottsbyggnaden och uti ändan af dem straxt nedanför Slottsporten är ett Stall tillhörigt Slottssnickaren och der bredewid en stor gjödsellhög och tillika äfven på annat ställe bredewid trappan åt Slottsbacken en stor hög med allehanda afskräden och orenlighet.

N:o 3. En krog uti Slottskansliflygeln inåt den yttra Borggården; tillhörer waktmästaren wid Slottsbyggnaden.

N:o 4. En krog uti Flygelen där Gardes wakten är, hwilken håller mat och dryckeswaror för wakten och innehafwes nu af sergeanten vid Kongl. gardet Ekrot.

N:o 5. En krog uti Cancelli flygelen bakom wakten, hwilken innehafwes af Brandmästaren vid Kongl. Slottet men uthyres till afskjedade sergeanten wid Artilleriet Stålberg.

Alla dessa krogar äro så mycket mera skadelige och wahnhederlige för Kongl. Borgen som igenom dem för-

ordsakas mycket tillfälle för den sämre hofbetjeningen till allehanda liderligheters utöfvande med fyllerie, slagsmåhl samt spel och dobblande, hwarpå prof nogsamt gifwes i Kongl. Borgrätten, hwarest hofbetjeningen i sednare tider, flera gånger warit anklagade och straffade: ej att förtiga, det desse krogar äro lika såsom en säker fristad för alt liderligt Folk i hela staden, ty, när andra krogar i staden blifwa enligt förordningen tillslutne om helgedagens aftnar kl. 7 och de öfriga dagar kl. 9 om qvällarna så taga de sin tillflyckt till desse krogar, hwarest de kunna sittja hele Nätterne, ja ofta under gudstjensten, i fred och ro, frie för Fiscale, Beslagskarlar och Upsyningsmän, hwilka ej inom den Kongl. Borgen kunna gjöra Beslag.

Häruppå synes äfwen Kongl. Maj:ts Nådiga Bref af den 29 Aug. 1749 haft sitt afseende samt Kongl. Slotts Cancelliets, i anledning deraf den 30 Oktober samma år utfärdade förbud at inga krogar inom den Kongl. Borgen få wara, dock den enda undantagen som hålles såsom Marquetenterie för soldaterna af Kongl. Lifgardes Wakten.

Till ursäkt för någon, som håller krog innom Kongl. Borgen, lärer icke häller kunna räknas för gjällande skjähl, at sådant olofligt bruk är såsom en förmåhn på dess Löhn beräknat, ty om så hade warit, så hade wisserligen icke alt krögeri innom Borgen blifwit förbudit, utan är samma Stat och Löhn nu såsom förr: Och hwar bör nöija sig med det honom i Staten är anslagit, utan at härigenom rubba den ordning samt underdånige wördnad, som bör hållas inom den Kongl. Borgen.

Eders Excellens höga ompröfwande hemställes förthenskull ödmjukast om icke alla desse krogar nu straxt böra afskaffas sampt ordres till hämmande och afskaffande af de öfriga ohyggeligheter.

Stockholm d. 17 Novbr. 1769.

Jean E. Rehn. *E. Christiernin Joachimsson.*

Huset »Kronan».

Storkyrkobrinken n:r 3 (kv. Hippomenes n:r 5).

Rörande detta hus, kalladt »Kronan», finnes följande sägen, som likväl tarfvar bekräftelse. När Karl XII, efter att vid sin kröning i Storkyrkan själf hafva påsatt sig kronan, återvände till dåvarande Kungshuset (nu Svea hofrätt m. m.) på Riddarholmen, skall kronan fallit af honom men dock ej på gatan, ty den lär dessförinnan uppfångats af riksmarskalken grefve Johan Gabriel Stenbock. Händelsen berättas hafva ägt rum framför detta hus, hvars ägare till åminnelse häraf uppsatt öfver porten en förgylld kunglig krona af järnplåt.

En sådan krona sitter också mycket riktigt öfver porten än i dag. Den har en viss ålderdomlig prägel, men omöjligt är att afgöra, huruvida den stammar från 1600- eller 1700-talet. Sannolikast är, att den från början varit en skylt, möjligen för en guldsmed eller också, hvilket har stor sannolikhet för sig, blifvit upp-

satt i samband med att det kungl. postmästaramtet här hade sitt centrum.

Huset är nu mycket moderniseradt men har, från midten af 1600-talet, åt gatan bibehållit en vacker portal, som saknar hvarje inskription; äfven inne på den lilla gården finnes en rätt vacker portal. Det ägdes sannolikt på slutet af 1500-talet af guldsmeden Lars Eriksson, som genom upplåtelsebref af den 4 november 1616 sålde det till Mårten Weiler, som redan 1607 den 15 juli (Tänkebok) omtalas såsom innehafvare af tomten nedanför.

Denne Mårten Weiler ägde äfven i Mårten Klings gränd ett hus, som han köpt 1606. Han kallas i Tänkeboken (1606, fol. 44) »konstrik man» och är alldeles säkert identisk med en Mårten »Wiler stensnidare» och kopparstickare, som var verksam här i Stockholm redan år 1600, då han omtalas i en skrifvelse af Karl IX. Han var fader till den sedermera bekante Hans Weiler, riksverdie och assessor i bergskollegium. Denne son ärfde huset, och det torde varit under hans tid det ombyggts och beprydts med den ännu bibehållna, visserligen enkla men vackra portal, som undgått missödet att, såsom huset midtemot, vanprydas af en braskande skräddarskylt (se nästa uppsats).

HUSET »KRONAN»
Storkyrkobrinken n:r 3 (kv. Hippomenes n:r 5).

Hans Weiler, som afled 1656, ägde dessutom tvenne andra hus i Storkyrkobrinken, nämligen på norra sidan, af hvilka han erhållit åtminstone det ena med sin hustru Sara, Mårten Pederssons dotter, som dog 1677. Samtliga dessa hus tillföllo dels genom köp, dels genom testamente, mågen generalpostdirektören Johan von Beijer och hans åtta barn. I bouppteckningen efter Sara Mårtensdotter (1677 d. 2 nov.) omtalas bland andra fastigheter »ett stenhus i Storekyrkiobrinken, näml. det nya, gent emot Posthuset, är Post Direktören sal. Herr Beyers fru och arfvingar testamenterat . . . . och utföres ej till något värde». Det är helt visst detta hus, som härmed afses, ty de midtemot belägna husen, hvilkas plats nu intages af huset n:r 4, hade Johan Beijer redan på 1640-talet inköpt af svärfadern Hans Weiler, och där var troligen det första posthuset.

Ännu på 1680-talet innehades huset af Beijers arfvingar, däribland gifvetvis sonen Johan Gabriel von Beijer, som äfven var generalpostdirektör och måhända i detta hus hade anordnat lokaler för posten. I alla händelser finnes en tradition, att posten varit i detta hus och att med anledning däraf den ofvan omtalade kronan uppsatts öfver porten.

I början af 1700-talet hade huset öfvergått i andra händer och innehades under en följd af år från 1756 af kaffekokaren Claude Thuron, som sannolikt här hade sitt kaffehus.

Nuvarande ägare är fru E. C. G. Hæggström, f. Collin.

Nietska huset.

Storkyrkobrinken n:r 6 (kv. Neptunus mindre n:r 1).

De kvarter, som begränsas af slottet, storkyrkan, Prästgatan, Västerlånggatan och Mynttorget torde utgöra den del af staden mellan broarna, som i äldre tider ansågs förnämligast. Möjligen var dock en del af det område, som utbreder sig mellan den nuvarande Storkyrkobrinken och Mynttorget, ännu i början af 1500-talet delvis obebyggdt; det kallades under en jämförelsevis tidig period »*helvetet*», ett namn som länge bibehållit sig i namnet på den nordligaste delen af Prästgatan, som fordom hette *Helvetesgränden* och ännu på 1880-talet genom någon folketymologisk förvrängning benämndes *Helvetii gränd*.

Under alla omständigheter kan man våga påstå, att här, liksom i öfriga delar af staden, så godt som alla spår af minnen från medeltiden bortsopats. Icke blott de gamla husen utan äfven själfva gatornas riktning och tomternas områden hafva på 1650-talet varit föremål för genomgripande ändring. Sannolikt var det vid

denna tid, som reformatorn Olaus Petri hus försvann.

Man kan ej undra på att en reglering befanns nödvändig, om man betänker, att Storkyrkobrinkens nuvarande bredd tillkom då och att gatan blef dubbelt så bred som den varit samt att, då liksom nu, genom den var den hufvudsakliga körvägen till slottet från väster.

Till de tomter och hus i Storkyrkobrinken, hvilkas ägarelängder med få afbrott kunna följas ett stycke upp i medeltiden, hör äfven huset n:r 6 eller, såsom det här ofvan kallas, det Nietska huset. Man får dock alltid tänka sig, att det till äfventyrs från medeltiden härstammande hus, som vid omförmälda reglering till någon del stod på denna tomt, alldeles försvunnit samt att äfven tomten fått helt olika konturer.

Det är nämligen helt säkert detta hus eller rättare sagdt en del af denna tomt med ett därå befintligt trähus, som en Mattis Nilsson den 28 april 1490 (Perg. br. i Riksark.) skänkte till Skokloster såsom medgift med sin hustrus dotter i ett föregående gifte, Birgitta Hermansdotter. Gåfvan beskrifves sålunda: »Nybögde tregardh met en wnderliggiende keller, belegen nest nordan» Mattis' »stenhussz ok liggiende grundh i Sancte Nicolaus port in vtj grenden.»

NIETSKA HUSET

Storkyrkobrinken n:r 6 (kv. Neptunus mindre n:r 1).

Bland de handlingar, som rörande detta hus inlevererades till reduktionskommissionen (Kammarark. Donerade hus och tomter), finnes äfven ett bref dateradt palmsöndagen 1529, hvarigenom abbedissan i Skokloster till Mårten svärdslipare sålde hus i brinken; det lider intet tvifvel, att härmed afses samma hus, som förut donerats till klostret af Mattis Nilsson. Hvem som under den närmaste tiden därefter ägt huset, känner man ej, men enligt de förut citerade reduktionshandlingarna innehades det af Jöns Olofsson Duus, som å egna och medarfvingars vägnar upplät det 1585 den 10 november till Tomas Michelsson, som senare omtalas, när han 1600 den 1 december uppbjöd en tomt i Helvetesgränden (Tänkebok, fol. 173). När Tomas köpte huset, säges det vara förfallet samt beläget näst nordan Olof Larssons hus. Detta senare skulle då varit det hus, som vid regleringen på 1650-talet var uppfördt intill själfva den dåvarande gatugränsen vid Storkyrkobrinken. Möjligen är denne Olof Larsson densamme, som på 1560-talet ägde ett hus i den s. k. Vamba fjärdingen (sydost om Slottsbacken) och kallas K. M:ts sekreterare.

Sedan Tomas Michelsson blifvit ägare af huset, känner man heller intet rörande dess öden förrän 1616 den 19 oktober, då en Börje

Jönssons barn, genom sin aflidne faders broder, borgaren i Uppsala Henrik Jönsson, sålde ett på denna plats beläget stenhus jämte ett gårdsrum m. m. till hattstofferaren i Stockholm Henrik Nijth eller Niet. Dennes söner Kristoffer och Klas Niet ärfde huset. Redan under Kristoffer Niets lifstid hade huset enligt köpebref af 1650 den 28 september öfvergått till honom och hans hustru Karin Eriksdotter, men sedan hon ingått gifte med Nils Nilsson Emporagrius erhöll denne å detta köp laga fasta 1663 den 14 maj (Stadens registratur).

År 1651 började regleringen af Storkyrkobrinken, som då blef mer än dubbelt så bred som den varit; hela det till gata utlagda området togs på norra sidan. De husägare, som då fingo släppa till stora delar af sina tomter, voro, räknadt uppifrån: riksverdien Hans Weijler tvenne tomter, biskop Jakob Zäbråzynthii arfvingar, Henrik Niets arfvingar, Matts kanngjutare och, längst ned i norra hörnet vid Västerlånggatan, Sylvester Sylvestersson. Det gamla sannolikt från medeltiden härstammande Nietska huset måste då rifvas. Man gick härvidlag ganska godtyckligt till väga. I stadens byggnadskollegium beslöts den 8 april 1651 angående det ofvanför belägna huset, att af stadens ränteri skulle i skadestånd gifvas till arfvingarne efter biskop

Jakob 1,500 daler för husets rifning, »dock med den Condition, att de sjelfve strax rifva huset neder och sjelfve uppbygga det (nämligen längre in på tomten), men penningarne betalas intet förrän som uti augusti månad nästkommande».

Säkerligen fingo Niet * och hans hustru i lika måtto nedrifva sitt hus och uppbygga ett nytt något längre in på tomten. Det är detta på 1650-talet uppförda hus, som nu är n:r 6 vid Storkyrkobrinken. Det hade en på 1780-talet borttagen spetsgafvel samt erhöll sannolikt från början en portal med afbruten fronton, prydd med tvenne antika riddarfigurer liknande dem å huset n:r 20 Stortorget, som ju antagligen ombyggdes eller reparerades ungefär samtidigt.

Denna portal blef helt och hållet omändrad, när på 1780-talet dåvarande ägaren, möbelhandlaren Grewesmühl, lät reparera huset. Då tillkom möjligen bottenvåningens rustik, och af portalen bibehölls troligen endast frontonen, som ytterligare erhöll det i och för sig ganska vackra, ännu bibehållna, i sten huggna brandförsäkringsmärket, som dock med sina festoner och sin rokokokartusch verkar främmande mellan de på frontonen hvilande barockhjältarne.

---

* Niet dog 1656.

Portalen företer nu en sorglig anblick med den i hög grad vanprydande skylten, hvars osmaklighet öfverträffar nästan allt hvad man i den vägen kan uppvisa i vår goda hufvudstad, som är på god väg att öfverflyglas af lika omåttliga som smaklösa reklamskyltar. *

Karin Eriksdotter, »Nietskan» kallad, afled 1677 den 1 november barnlös. Bland arfvingarne uppräknas i bouppteckningen: systern fru Anna Eriksdotter, Per Stöltenhielms änka, en annan syster, hustru Margareta Eriksdotter (Reif?), samt halfsyskonen Daniel och Brita Eyman i Finland. Huset, som upptogs till ett värde af 30,000 daler kopparmynt, öfvergick genom lösen den 23 febr. 1681 till ryttmästaren Lorents Gustaf Stöltenhielm. Det äges nu af grosshandlaren V. Lennmarks stärbhus.

---

* Sedan detta skrefs, har förf. haft den stora tillfredsställelsen att se, hurusom från myndigheternas sida vidtagits mått och steg för att söka hämma detta osmakliga annonserings- och reklamväsende. Måtte den föreslagna åtgärden komma till utförande och sträcka sina verkningar äfven till skyltar sådana som de här omnämnda.

Benterska huset.

Bollhusgränden n:r 8 (kv. Europa n:r 11, 12).

Bifogade plansch återgifver en port jämte några från slutet af 1600-talet stammande, kring portöppningen inmurade ornament, som befinna sig å baksidan af huset n:r 8 Bollhusgränden, vettande åt nuvarande Ignatiigränden.

Det är en ganska egendomlig gammal gränd denna Ignatiigränd, noga att skilja från en annan med samma namn mellan Västerlånggatan och Stora Nygatan. De hafva dock det gemensamt, att båda uppkallats efter den bekante boktryckaren Ignatius Meurer, som ägde betydande hus i bägge gränderna.

Den Ignatii gränd, där den pittoreska porten finnes, var ännu mot slutet af 1600-talet en öppen gränd, som förmedlade förbindelsen mellan Slottsbacken och Köpmangatan, men när Tessinska husets nuvarande tomt ordnades, blef denna gränds norra del inlagd i Tessinska tomten, och återstoden degraderades till ett slags bakgård. I Palmsköldska samlingen i Uppsala uni-

versitetsbibliotek (N:r XIV. Topogr. Tom X. Stockholm. Pars VI, pag. 63) finnes följande anteckning, som förtjänar aftryckas:

»Ignatii gränd (vid Slottsbacken), som så är nembder effter booktryckiaren Ignatiius Meurer, war så trång att ther knapt en kärra kunde framkomma; theruti woro belägne tree huus, alla täckte medh koppar, som berättas hafwa warit upbygde med K. Erickz, K. Johans och K. Carlz d. 9:des bekåstnad, hwilkas nampn ochså med jernbeslag warit satte uti biellkarna utanför muren; och wore deruti sköne spijsar medh wackert bildthuggerij wäl gjorde och förgylte, förfärdigade af den konstige krukemakaren,* som också gjort konungamonumenterna i Riddarholmskyrckian. Uti desse ofwannembde huus förmenas högstbemelte Konungar hwarefterannan hafwa hafft sine Concubiner. Utom desse tree huus war ochså uti samma gränd det fierde sammaledes koppartäckt med Lilliecroonas wapnet öfwer porten. Ifrån förenempde trenne huus berättas hafwa warit hwälfde lööngångar under gatan in till Slåttet. Alla dessa huus medh heela gränden är sedermera

* Af Johan III:s bref till Anders målare (Riksregistr.) den 3 juni 1574 erfar man, att Lucas (v. d. Werdt) stenhuggare var sysselsatt med att uthugga grafvårdarna i Gråmunkeklostret, och 1573 den 18 febr. (anf. st.) att Lucas gjort en skorsten, d. v. s. en spis.

BENTERSKA HUSET
Bollhusgränd n:r 8 (kv. Europa n:r 11 och 12).

intagen af K. Hofmarskalken Tessin till dess dersammastädes upbygde sköna palais.»

Såsom möjligen i någon mån belysande de häruti antydda förhållandena kan anföras, att Johan III den 21 mars 1589 (Registr.) skrifver och uppdrager åt slottslofven på Stockholms slott att »straxt widkännas» (återtaga) de 3 till 4 hus, som ligga i den kungliga trädgården på södra sidan om Slottsbacken, hvemhelst de tillhöra, samt göra murarna på dem, som vetta inåt trädgården, lika höga och förse dem med prydliga välska gaflar. Äfven grefve Pers (Brahe) i samma trädgård belägna hus skulle »widkännas» och ett plank uppsättas därifrån utmed slottsgrafven så, att trädgården blefve helt och hållet kringgärdad. I ett senare bref, dateradt Reval den 21 augusti samma år (Riks-Registr. Fol. 86 verso) skrifver Johan III, att grefve Per skulle få den gamla »scholestufwan», som Welam de Wijk innehade, i stället för det lilla hus, som »oss älskelig wår käre frände gref Per» tillhört »liggiandes der på Slotzbacken i Stockholm».

Det förhållandet kan ej bestridas, att ett af de få arkitekturminnen från 1500-talet Stockholm äger, är att finna just i den ännu återstående delen af Ignatiigränd. Det är nämligen en till hälften igenmurad dörröppning, som flankeras af små balusterpelare. Upmark i

sin präktiga »Renässance in Schweden» säger om denna lilla port: »ein kleines Portal mit Balustersäulen stammt wohl auch aus der gleichen früher Zeit» (1580-talet). Denna portal tillhör baksidan af huset n:r 6 Bollhusgränden, som vetter åt Ignatiigränden.

Däremot kunna de här afbildade stenornamenten ej göra anspråk på att tillhöra 1500-talet.

Ägarelängden för detta hus kan ej fastställas förrän från sista slutet af 1600-talet. De första kända ägarne voro en Jochim Benter och hans hustru Kristina Benktsdotter, som den 6 maj 1692 sålde huset till kirurgen och fältskären Anne Daumont, som därå erhöll fastebref den 27 januari 1693 (Stadens registratur). Denne, som jämte sin hustru Maria Chappirou innehade huset långt fram på 1700-talet, torde ej själf bott här; han begrofs nämligen 1719 i Maria församling, hvarefter änkan måhända hitflyttade. När 1726 arfvet efter henne delades mellan de trenne barnen, löstes detta hus af mågen Laurentz Gahm, som erhöll fastebref samma år den 17 september (Stadens registratur).

Redan den 12 januari 1736 såldes huset till en handlande Johan Campberg, hvars son, Göran Campberg, senare däraf blef ägare. Efter honom nämnes såsom husets ägare den förmögne

bryggaren, ryttmästaren vid borgerskapets kavalleri Karl Johan Wier, som dock den 17 april 1795 sålde egendomen till löjtnanten Georg Stjernhoff, en styfson till Karl Mikael Bellmans syster Fredrika Eleonora.

Sedan denna tid har huset ofta bytt ägare och tillhör nu A. och G. T. Elliot.

Hans Bartels hus

Skärgårdsgatan n:r 2 (Kv. Cepheus n:r 12 och 13).

Man kan med anspråk på visshet försäkra, att på den östra delen af den genom sammanslagning af tomterna 12 och 13 i kvarteret Cepheus uppkomna präktiga hörntomten var beläget det hus, där den skotske handelsmannen Blasius Dundie under de sista åren af 1500-talet och till omkring 1620 framlefde sina mången gång ganska bittra dagar. Han köpte nämligen 1591 den 27 november (Tänkebok Fol. 45) af Johan Bagge »en halfpart i ett stenhus vid Köpmangatan på södra sidan, hvilket är hörnhuset på högra handen, när man går inåt Siælegatan» (nu Skärgårdsgatan). Om eller huru Blasius blifvit ägare af den andra »halfparten», har det ej lyckats att konstatera.

Bagge hade själf sannolikt ärft denna husdel efter sin fader, den framstående amiralen, hvars namn återfinnes i namnet Baggensgatan. Redan den 27 maj 1549 (Tänkebok. Fol. 113) hade nämligen Jakob Bagge af »ärlig sven» Hans Fosser köpt ett stenhus, som denne ärft efter sin fader, »beläget

HANS BARTELS HUS

Skärgårdsgatan n:r 2 (kv. Cepheus n:r 12, 13).

på Köpmangatan och hörnhuset näst nedanför Lasse Gregerssons hus och försträcker sig in emot Kinhestegatan» (nu Kindstugatan). Detta stämmer ju väl öfverens med läget å det hus Johan Bagge sålde, men icke desto mindre torde böra påpekas, att Jakob Bagge den 21 april 1563 (Tänkebok. Fol. 15) till en Jöns Andersson upplät ett stenhus, som »fordom Herman Foster uti bott hafver». Möjligt är dock, att detta senare hus var beläget vid Österlånggatan i Herman Fosters (äfven Fossers) gränd.

För att nu återgå till Blasius Dundie kan nämnas, att när år 1607 den 12 okt. (Tänkebok. Fol. 147) borgaren Hans Olsson och hans svåger Olof Eriksson uppläto ett hus vid Köpmangatan, säges det vara beläget vid gatans södra sida mellan borgmästaren Börje Olofssons änkas, hustru Malins hus och Blasii Dundie hus. Köpare var Ingevald Olofsson, som omtalas ännu 1637.

Såsom i »Stockholmiana», första samlingen sidan 84, påvisats, var en af Blasii döttrar gift med engelsmannen Tomas Glenn, helt visst densamme, som den 15 november 1637 (Tänkebok) upplåter till fältmarskalken (grefve) Axel Lillie »ett stenhus med liggande grund vid Köpmangatan nedanför sal. Ingevald Olofssons hus i hörnet vid Siälegårdsgatan». Att här tydligen

är tal om Blasii hus torde ej kunna betviflas, men gifvetvis har huset undergått fullständig ombyggnad eller åtminstone en mycket grundlig reparation. Dessutom är den på tomtens västra del uppförda tillbyggnaden af mycket senare datum; det är denna del, hvarpå Ingevald Olofssons hus stod.

Axel Lillie, en af trettioåriga krigets tappraste krigare, som alltsedan stormningen af Mainz 1631 hade endast ett ben, köpte sannolikt denna välbelägna tomt i afsikt att på densamma åt sig uppföra en värdig bostad, men sedan han 1651 af drottning Kristina erhållit donation på en stor del af n. v. kungl. teaterns tomt, synes han ha öfvergifvit byggnadsplanerna i staden mellan broarna och i likhet med flera sina krigskamrater uppfört ett ståtligt palats på Norrmalm.

Han sålde också snart nog det gamla Dundieska huset, nämligen den 3 november 1658 (Stadens registratur), till den mångfrestande och förslagne tyske handelsmannen i Stockholm Hans Bartels.

Det är efter all anledning denne, som är upphofsman till det nuvarande, visserligen illa åtgångna men dock genom sin ståtliga portal genast iögonfallande hus. Han säges hafva kommit från Schönberg i Mecklenburg till Stockholm och här, efter en mycket ringa början, bragt sig

upp till stor förmögenhet. Enligt traditionen skall han ha ägt 99 hus endast i Stockholm, en uppgift som kan reduceras betydligt; sant är likväl, att han ofta omtalas i Tänkeboken såsom köpare eller säljare af hus och tomter. Han afled 1664, lämnande huset vid Skärgårdsgatan åt sonen Lüdert Bartels, som senare adlades med namnet Adlerschiöld; denne bodde dock ej själf i huset.

Den prydliga portalen har, åtminstone hvad den skulpturala utsmyckningen angår, mycken likhet med de båda ungefär vid samma tid utförda portalerna å husen n:r 20 Stortorget och n:r 6 Storkyrkobrinken (se sid. 12 och 59); särskildt är likheten med den förstnämnda påfallande såtillvida, att anordningen med öfverstycket gjorts efter samma princip med en tafla afsedd för inskription. Däremot saknas här den brutna frontonen, som finnes å de båda nämnda portalerna, men en del andra detaljer, exempelvis i listverket samt i taflans öfverstycke, tala för det gemensamma ursprunget. Af vandalisk behandling bär denna portal spår i det hänseendet, att tydligen en förut befintlig inskription med huggjärn utplånats.

Husets inre har äfven åtskilligt att bjuda fornforskaren; i synnerhet måste framhållas en mycket ståtlig trappuppgång med kryssvalf och

sirade kupor, hvilande på sandstenskolonner, som ersätta den annars vanliga spindelmuren.

Det med detta förenade hus, som åt Köpmangatan nu saknar ingång och hvars tomt sammanslagits med det Bartelska husets, torde ej blifvit uppfördt förrän på 1700-talet. Tomten med ett mindre hus innehades redan 1658 af handelsmannen Baltzar Wissman, som dock först 1671 (Stadens registr.) erhöll fastebref. Han hade köpt det af fru Anna Larsdotter Skytte, som i sin ordning genom byte med rådmannen Johan Eriksson (Furubom) kommit i besittning däraf. Wissmans änka sålde huset 1677 till grannen Olof Hansson Törne.

Enligt Brolins karta af 1771 kallas komplexet »Kortmanska huset». Nuvarande ägare är de Brunska stärbhuset, som äfven äger det vidliggande huset n:r 4 Kindstugatan (se nedan sid. 75).

Törneska huset.

Kindstugatan n:r 4 (Kv. Cepheus n:r 14).

Vi stå här inför ett gammalt stockholmskt borgarhus, visserligen af ganska anspråkslösa dimensioner och af ringa värde ur arkitektonisk synpunkt men desto mer intressant i ett annat hänseende. Här ha nämligen uppfostrats icke mindre än fyra af Stockholms borgmästare, och inom dessa murar har uppvuxit den barnakrets, hvartill hörde riksrådet grefve Olof Törnflycht och hans broder öfverståthållaren grefve Mikael Törnflycht äfvensom deras systrar, grefvinnorna Piper, Lillienstedt, Horn och Meijerfelt, hvilka alla dels genom faderns, borgmästaren Olof Hansson Törnes, upphöjande i adligt stånd, dels i följd af svågerskapet med en Karl Piper och en Arvid Bernhard Horn, från borgarklassen helt plötsligt sågo sig förflyttade till de mest aristokratiska kretsar. Äfven den nyssnämnde Karl Piper, Karl XII:s allsmäktige minister, torde under sin minderårighet bott här hos sin styffader, borgmästaren Hans Olofsson.

Tack vare framstående egenskaper och stora ägodelar, häfdade alla dessa uppkomlingar sin ställning och förvärfvade sig ett anseende, som icke bleknade vid ett eller annat vindkast i politiken, men oaktadt all den nya glans upphöjelsen medförde för dem, torde det lilla obetydliga fädernehuset vid Kindstugatan säkert hållits i ära af Olof Törnes barn, som helt visst i lifvets olika skiften erinrade sig följande ord, hvilka fadern, jämte sitt och sin hustrus namn, låtit inrista i en stentafla öfver porten:

THEN
GUDH WIL
HIELPA
KAN INGEN STIELPA
ANNO 1674.

Tomten, där detta hus står, ägdes sannolikt under senare hälften af 1500-talet af Matts Törne, hvars dotter Barbara Mattsdotter blef gift med borgmästaren i Stockholm, sedermera assessorn och häradshöfdingen Olof Nilsson. Deras son, Hans Olofsson, upptog efter morfadern namnet Törne och blef stamfader för talrika afkomlingar, bland hvilka flera under olika namn och nummer introducerats på riddarhuset.

Huruvida Matts Törne här haft ett korsverkshus eller möjligen ett gedignare stenhus känner

TÖRNESKA HUSET
Kindstugugatan n:r 4 (kv. Cepheus n:r 14).

man ej, men i hvarje fall är det nu befintliga huset tillkommet mycket senare, sannolikt vid 1670-talets början, då Olof Hansson Törne (Törnflycht) lät uppsätta den öfver porten synliga stenplattan. Ungefär vid samma tid inköpte han den nu med Hans Bartels' tomt sammanslagna tomten (se ofvan sid. 70).

Några bevis för att Matts Törnes hus kommit till Hans Olofsson Törne genom arf efter Olof Nilsson och Brita Mattsdotter finnas visserligen ej, men man kan hålla det för mycket troligt, i synnerhet som hvarken fastebref eller andra handlingar visa, att köp föreligger. Det var nämligen i äldre tider ej nödvändigt att lagfara sin äganderätt till ärfda fastigheter; likaså gjordes ej uppbud inför rådhusrätten, när en egendom tillskiftades genom arf. Detta förklarar, att det så ofta är omöjligt att fastslå ägarelängderna för äldre hus här i Stockholm.

Det var sannolikt vid faderns död 1652, som Hans Olofsson Törne erhöll denna tomt med ett därå sedan äldre tider stående hus. Här inflyttade han gifvetvis efter sitt andra gifte, som ägde rum ungefär samtidigt med faderns död. I sina båda äktenskap hade han tretton barn, hvaraf sönerna Mikael, Olof och Nils alla blefvo borgmästare i Stockholm. Han afled 1671, då troligen genom arfskifte den gamla

fädernegården tillföll andre sonen, Olof Hansson Törne, som adlades med namnet Törnflycht. Med sin hustru, Margareta Andersen, hade han sju barn, af hvilka de sex ofvannämnda uppnådde mognare år.

Han ansågs på sin tid nära nog såsom landets rikaste man. Ägare af många fastigheter i staden och stora landt- och bruksegendomar, var han dessutom redare för icke mindre än ett sjuttiotal handelsskepp. Emellertid synes han ännu vid den tid, då han uppförde huset vid Kindstugatan, haft en mera anspråkslös ställning, ty detta hus, om också i någon mån förändradt, kan aldrig ha varit att jämföra t. ex. med det präktiga v. d. Lindeska huset vid Västerlånggatan, också det på sin tid uppfördt af en stockholmsk storborgare.

Efter Olof Hanssons död torde änkan fortfarande bebott det af henne och mannen uppförda huset, och hon dog sannolikt där 1727.

Nuvarande ägare är änkefru de Bruns stärbhus.

Riksbanken.

Järntorget n:r 55 (Kv. Pluto n:r 1).

När den svenska riksbanken först inrättades 1668, inrymdes den i lokaler i det Oxenstiernska huset i Storkyrkobrinken, men när efter hand bankrörelsens utvidgande nödvändiggjorde större utrymme, inköptes en tomt vid Järntorget, hvarå uppfördes det ännu kvarstående palatsartade huset, som utan gensägelse har en bland de noblaste och renaste fasader något hus i det nuvarande Stockholm kan uppvisa. Banken ditflyttade den 11 februari 1680. Mästare för detta fullödiga konstverk är Nikodemus Tessin d. ä., som dock vid denna byggnad i viss mån synes varit påverkad af sonen Nikodemus Tessin d. y., bland hvars studier och skisser, enligt uppgift af Upmark, finnes en afbildning af ett vid »Campo dei Fiori» i Rom beläget palats, som mycket påminner om det ifrågavarande bankhuset, särskildt med afseende på frånvaron af hög takresning.

Emellertid är det ej från denna Tessinska byggnad, som vidstående afbildning är hämtad.

Den därå synliga järnporten med sin oformligt stora krona, äfvensom en liknande, tillhör utan tvifvel det gamla våghuset, som befann sig längre ned mot Skeppsbron och sannolikt kvarstod ännu när den sista af Hårleman utförda tillbyggnaden å tomten ägde rum.

Detta våghus, som närmast var afsedt till vägning af järn, började byggas något af de sista åren på 1500-talet och blef till sina yttermurar färdigt just 1603, hvilket årtal finnes anbragt under de nyssnämnda kronorna, som helt visst då betecknade stadens vapen, under en följd af år endast innehållande en krona.

Enligt räkenskaper i stadens arkiv var våghuset så pass färdigt, att under räkenskapsåret 1602—1603 uppsattes flöjel och knoppar å tornet. De förgylldes samma år, då äfven Erik stenhuggare »uthuggit en sten och huggit hål igenom honom»; denna sten var uppsatt »öfverst på gafveln på nya våghuset vid Järntorget». De tvenne kronorna höggos af mäster Hans stenhuggare, som dessutom förfärdigat »fyra knoppar och porten under knopparna».

Under räkenskapsåret 1604—1605 inköptes »fint målarguld till Cronorna på våghuset, till flöjlarna samt knopparna och till solen», som förgylldes. Samtidigt inköptes »himmelsblått» som ströks kring kronorna och »ströijblått» till

RIKSBANKEN
Järntorget n:r 55 (kv. Pluto 1).

»sägherskiffwan» (solvisaren). Målaren fick betaldt samma år för alla dessa arbeten samt för det »han pyntede sägherskiffwan».

Fullt färdigt torde huset varit 1605, men ännu i 1608 års räkenskaper finner man en mindre utgiftspost för »en ölandssten, som sattes under dörren i nya våghuset» och för hvilken hustru Malin, Gynte Olofssons änka, mottog betalning.

Detta hus har i bild bevarats på den stora planschen öfver Karl X:s begrafningsprocession. På denna afbildning tycker man sig skönja en sten med en krona samt en solvisarskifva (eller kanske urtafla?), båda å byggnadens västra gafvel; sannolikt är därför, att de båda kronorna ej varit anbragta öfver portarna utan högt upp på gaflarna.

Järnvågen (Libra Ferraria) var ett af dessa här i norden så vanliga renässanshus i »Rohbau» med sandstensinfattningar, ornament och slutstenar men skilde sig dock från flertalet genom en på taket, strax bakom västra gafveln anbragt åttkantig takryttare eller mindre torn. När banken 1734 tillbyggdes, refs förmodligen denna byggnad, men med en för denna tid verkligen ovanlig pietet synes man tillvaratagit de imposanta stenblocken, som nu återfinnas öfver järndörrarna till maskinrummen i bankhusets östra bottenvåning.

Det har synts vara så mycket mera befogadt att här lämna en afbildning af en sådan dörr med sin tunga kronsten, som denna något otympliga prydnad tillhör de få ännu bevarade minnena från öfvergången till vår senrenässans eller barocken.

Få torde de stockholmare vara, som äga kännedom om deras tillvaro.

Riddarhuset.

Riddarhustorget n:r 10 (kv. Herkules n:r 1).

Stockholms utan all gensägelse näst kungl. slottet ståtligaste och på samma gång ur rent konstnärlig synpunkt yppersta äldre byggnadsminne är »ridderskapets och adelns» präktiga palats, i dagligt tal kalladt *Riddarhuset*, ett namn som icke gifver något verkligt begrepp om palatsets egentliga uppgift.

Det berättas, att den landsflyktige polske konungen Stanislaus vid sitt besök i Stockholm 1711 yttrat, att trenne ting väckt hans uppmärksamhet i den svenska metropolen: kvinnornas skönhet, riddarhuset och den allmänna oenigheten. Om riddarhuset sade han, att det skulle vara bättre på sin plats i Polen. Under senare tider har man hört, hurusom parisoperans genialiske arkitekt, Garnier, till F. Scholander uttalat det omdömet om stockholmsarkitekturen, att Riddarhuset vore icke blott Stockholms vackraste profanbyggnad utan äfven den enda, som vore värd uppmärksamhet. Dessa om

dömen bekräfta endast hvad generationer och åter generationer uttalat. Och nya släkten komma helt säkert icke att jäfva detta omdöme.

Den gamla byggnaden undergår nu en grundlig och behöflig reparation,* som företages med allra största pietet under professor Clasons insiktsfulla ledning.

Riddarhusets historia har tolkats af G. Upmark i praktverket Svenska Riddarhuset, hvartill hänvisas. Likväl må här meddelas några kortfattade upplysningar om tiden för byggnadens uppförande och om dem, som därvid varit verksamma.

Svenska adeln var vid sina sammankomster mycket trångbodd, och nästan alltifrån riddar-

* På slutet af 1850-talet förbättrades grunden efter planer uppgjorda af byggmästaren F. Thoreséen. Denna nya grund, »ett lika svårt som kostsamt arbete», säger Wohlfart (Post- och Inr. Tidn. 1857, d. 5 nov.), »lades 20 fot under gatans yta, dels på redan befintliga pålar, hvilka skarfvas, dels på så kallad konkret botten (spettad sand, den bästa och varaktigaste grund af alla). Gamla pålningen varierar blott mellan två alnar och 6 fot, inberäknad hvässningen, och visar, att platsen, som 1648 blifvit inköpt af Axel Oxenstierna, varit särdeles sank och gyttjig. Efter samma praxis, som af urminnes tid varit vid kyrkors och allmänna byggnaders grundläggning (vi erinra t. ex. om Skara kyrkas dräktiga fyrfoting m. m.), har här äfven blifvit i grundvalen inmuradt ett nötkreatur, hvars skelett befanns i stående ställning, hälften under grunden och hälften under källarbottnen. Flera fynd äro gjorda, t. ex. ett par skedar med munkskrift och sirater, åtskilliga konstiga lås, mynt och en dalkarlshatt. Vidare blir tillfälle till fortsatta forskningar, då grundarbetet kommer att fortgå för hela huset såväl för tvär- som långväggar.»

RIDDARHUSET

Riddarhustorget n:r 10 (kv. Herkules n:r 1).

husinstitutionens inrättande 1625 tyckes man varit betänkt på att utbyta den äldre lokalen vid Svartmangatan mot ett adeln fullt värdigt palats vid någon mera framstående plats i staden. Axel Oxenstierna skref om det gamla riddarhuset, att: »Detta huset och maket, som nu brukas, är hvarken svarande till tarfven, mycket mindre till reputationen.» Emellertid var det först 1641, som Simon De la Vallée, den från Frankrike öfver Holland inflyttade arkitekten, fick uppdrag att göra ritningar till ett palats på den nuvarande platsen, som af Axel Oxenstierna inköpts och senare afståtts till adeln.

Riddarhusbyggnaden, ett sannskyldigt utslag af den klassiska senrenässansen, är, utom hvad taket angår, ganska nära kopierad efter »Mauritzhuys» i Haag, men har naturligtvis äfven en myckenhet detaljer hämtade från italienska mästare. Efter De la Vallées död fortsattes arbetet af tysken Wilhelm och holländaren Vingboons men afslutades af Jean De la Vallée. Ursprungliga planen var, att tvenne flygar skulle liksom inrama den stora tomten i öster och väster, hvarför tomten också blifvit tilltagen så stor, att nästan hela nuvarande Riddarhustorget är adelns tillhörighet. Byggnaden blef ej fullt afslutad förrän vid Karl XI:s öfvertagande af regeringen och har alltsedan af »ridderskapet och adeln» för deras sam-

mankomster och gemensamma förvaltning tagits i anspråk.

Den å bifogade plansch afbildade portalen är kanske en af de vackraste, som någon stockholmsbyggnad äger. Dess nobla linier och måttfulla dekorering stamma dock ej från en tid, då De La Vallée uppgjorde ritningarna till byggnaden.

Den å norra fasaden anbragta portalen har under den nu pågående reparationen uppsatts efter Jean De la Vallées ursprungliga ritningar, daterade 1660.

Johan III:s lusthus.

Skeppsholmen. (Kasernen n:r 1.)

Den nu genom en reparation på 1840-talet vandaliserade, gemenligen under namn af kanoniärkasernen kända, på höjden strax till höger om bron å Skeppsholmen belägna röda byggnaden är till sina murar och sin portal ett alldeles otvetydigt byggnadsminne från 1500-talet. I hittills utkomna arbeten har man ej förebragt några bevis för dess verkligen vördnadsbjudande ålder. Elers (Stockholm) anser vapnet öfver porten tillhöra Karl Karlsson Gyllenhielm men uppgifver, att själfva byggnaden möjligen kan varit uppförd under Johan III:s tid, emedan den kallades »Konung Johans hus»; äfven uppger han, att enligt en gammal tradition nämnde konung i detta hus haft en skatt undangömd. Något bevis härför lämnar han dock ej. Säkerligen skulle likväl i rikshufvudboken säkra fakta angående byggnadens uppförande stå att finna.

Så djupgående forskningar äro dock ej af nöden. I sin almanacka för den 21 maj 1592 skref hertig Karl (IX): »war kunggen på Wångsön

och fick sigh matt åm aftenen» och några dagar senare, den 27 och 28: »disse två dagar ått kungen på holmen hos tett nie (nya) husett». Då man vet, att nuvarande Skeppsholmen är identisk med Wångs- eller Wongisön, torde det ej vara förmätet att anse det just vara detta hus, som omkring 1592 var nyuppfördt och alltså med full rätt kan kallas »Johan III:s lusthus», på modernare språk lustslott. Eget nog nämnes intet om detta byggnadsföretag i den af Granlund utgifna urkundsamlingen från Johan III:s tid.

Emellertid var byggnaden ett stycke fram på 1600-talet ännu använd till »lusthus», ty i sin dagbok från 1605 för den 9 maj skrifver Axel Oxenstierna (se Skrifter och Brefvexling, afd. I, b. 1, s. 16): »Then 9 maij hölt H. K. N. ett panchett på Lustholmen och var tillstädes af Rijkesens Rådh Greff Moritz, Nils Bielke och Ludbert Kovart (ɔ: Kauer); item af Krijgzöfversterne Alfonsus och Christiern Some.» Att här afses samma hus som det, där Johan III fjorton år tidigare »fick sig mat», lider intet tvifvel, allra helst man ur andra källor vet, att namnet Lustholmen tillades Wångsön med anledning af »lusthuset» och att detta nya namn bortlades, sedan flottan förlagts hit och det gamla »lusthuset» inredts först till amiralitetshus och senare till kasern.

K. JOHAN III:s LUSTHUS
Skeppsholmen. Kasernen n:r 1.

Byggnaden, som nu kallas kasernen n:r 1, har blifvit mycket vandaliserad, måhända har den äfven ramponerats af eldsvåda. Dess utseende i äldre tider kan rätt väl följas med ledning af bevarade teckningar, gravyrer m. m. Ännu på 1830-talet, när Billmark utgaf sitt panorama från Skeppsholmskyrkans torn, stod byggnaden till väggar tämligen oförändrad, men sandstensornamenten kring gaflar och fönster saknades redan då. Äfven taket var då ändradt. Huset i sitt ursprungliga skick finnes afbildadt å planschen öfver Karl X:s begrafningsprocession. På 1840-talet konstruerades den nuvarande teateraktiga dekoreringen, som åtminstone borde ha det goda med sig att tjäna till varnande exempel för restaureringsifrande arkitekter.

Vid restaureringen bibehölls, sannolikt af sparsamhetsskäl, den synnerligen vackra sandstensportalen, som ännu i dag utgör byggnadens förnämsta prydnad. Den är typisk för sin tid, i synnerhet vapnet, som har den för vasakonungarnes dagar karakteristiska mäktiga kronan. Äfven sköldhållarna med sina indragna svansar äro otvetydiga renässanslejon. Portalen utmärker sig i öfrigt för enkel men värdig hållning och hör utan tvifvel till Stockholms intressantaste byggnadsminnen från 1500-talet; själfva inramningen påminner om en portal vid

Tynnelsö. Om en restaurering öfver hufvud taget vore önskvärd, skulle den här verkligen vara på sin plats, ty erkännas måste, att teatergrannlåten från 1840-talet bör försvinna, och den tegelstensimiterande putsen bör ersättas af »rohbau», d. v. s. själfva teglet synligt.

Den utan hänsyn för portalen, i själfva frontonen fästade banala gaslyktan kunde gärna vid samma tillfälle försvinna eller åtminstone jämte en dylik få plats på sidorna om porten mellan portalen och de rusticerade lisenerna.

K. JOHAN III:s LUSTHUS (1830-talet).

Skeppsholmen. Kasernen n:r 1.

Efter Panorama öfver Stockholm från Skeppsholmskyrkan af C. J. Billmarck.

Hans Primeroos' hus.

Köpmangatan n:r 15 (kv. Cepheus n:r 20).

Den nuvarande tomten n:r 20 i kvarteret Cepheus, hvarå huset n:r 15 Köpmangatan är uppfördt, bestod fordom af trenne tomter, hvilkas utsträckning och samhörighet det ingalunda är meningen att här utreda. Någon uttömmande redogörelse för tomtens historia är sålunda ej afsedd att finnas i följande rader. Vi skola endast syssla med de uppslag, som närmast föranledas af vapnet och initialerna öfver porten, samt gifva några korta antydningar om ägarne.

Det är en ovanligt ståtlig portal denna, men själfva huset synes däremot jämförelsevis obetydligt i förhållande till den anslående ingången. Dess stil pekar på midten af 1600-talet, men den annars vid denna tid så vanliga tidsbeteckningen å själfva porten saknas här. Det i frontonen anbragta vapnet jämte initialerna *H. P.* och *I. L. D.* lämna oss dock medel att ganska nära bestämma tiden för det intressanta byggnadsminnets tillkomst.

Vapnet tillhör Hans Primeroos (af samma släkt som adliga ätten n:r 640); han var en från Skottland inflyttad handlande, som redan 1644 var bosatt i Stockholm och sagda år gifte sig med en Kerstin Eriksdotter. Det är dock ej hennes initialer, som återfinnas öfver porten; hon dog nämligen redan 1648, hvarefter mannen 1650 ingick nytt gifte. Andra frun hette Ingrid Larsdotter, och det torde ej vara något tvifvel om att det just är hennes initialer, som jämte mannens flankera det primeroos'eska vapnet. Ingrid Larsdotter kallas änka 1664; det är därför helt visst, att portalen uppsatts efter 1650 men före 1664.

Själfva portinfattningen har tydligen undergått förändring och bär spår af restaurering, men det i sandsten huggna öfverstycket är tämligen oskadadt. Med sitt väl arbetade vapen och sin nobelt böjda fronton gör portalen ett mycket tilltalande intryck och liksom inger säker förhoppning om att äfven i husets inre kunna göras intressanta, mot själfva portalen svarande fynd minnande om den gamla byggnadens kanske lysande forntid. I detta hänseende gäckas man ej, ty utom en ganska vacker mindre barockportal på den inre gården, sannolikt tillhörande något af de hus, som stått på de med den större tomten sammanslagna mindre områdena,

HANS PRIMEROOS' HUS
Köpmangatan n:r 15 (kv. Cepheus n:r 20).

finner man här en nästan monumental trappuppgång med krysshvalf och genombrutna spindelmurar, i första våningen uppburen af en vacker fristående pelare.

Efter Hans Primeroos' död gifte sig änkan 1666 med en vid denna tid bekant handlande i Stockholm, Jochum Markgraf, som jämte henne under en del år tyckes innehaft huset eller åtminstone ett mindre hus på tomten. Markgrafs änka sålde 1686 en del af egendomen till en assessor Salonius, men det större huset tyckes förut öfvergått till hattstofferaren Måns Nilsson, hvars äldsta dotter, Gertrud, var trenne gånger gift och med sin förste man, Abraham Persson, hade sonen Per Abrahamsson, som adlades 1727. Denne tyckes ärft huset, som han sålde till handlanden Peter Reincke, hvars sonson, Peter, 1774 adlades med namnet Cederbaum. Han i sin ordning afyttrade huset 1774 till handelsmannen Gottlieb Gürtler, som, genom att tillköpa närliggande mindre hus, utvidgade tomten och lät huset undergå en omfattande restaurering och tillbyggnad.

Huset, som senare tillhört bl. a. kommissarien P. G. Sebell och klädeshandlanden G. Grönlund, äges nu af direktören R. M. V. Pettersson.

Silkeshuset »Pärlan».

Västerlånggatan n:r 52 (kv. Typhon n:r 9).

Under den senare medeltiden tyckes ett på denna tomt beläget hus kallats »kråkehuset», och ännu under början af 1500-talet hette till och med denna del af nuvarande Tyska kyrkobrinken »Kråkegränden», noga att skilja från den mellan Österlånggatan och Skeppsbron löpande Kråkgränd, som fått sitt namn på 1600-talet.

Detta hus hade emellertid »legat» under Uppsala domkyrka och jämte en del andra i samma del af staden varit anslaget till sankt Eriks kor eller prebende. Vid reformationen hade det indragits och af konung Gustaf I skänkts till riksrådet Knut Andersson (Lillie till Ökna) och möjligen äfven till dennes broder Axel Andersson. I stadens Tänkebok af 1618 omförmäles, hurusom Knut Anderssons arfvingar beklagade sig öfver att deras förmyndare sålt »kråkehuset» under deras minderårighet.

Att verkligen Knut Andersson haft ett härstädes beläget indraget kyrkohus synes i öfrigt

›SILKESHUSET PÄRLAN›
Västerlånggatan n:r 52 (kv. Typhon n:r 9).

af följande ord i Gustaf I:s registratur för den 4 mars 1529, då konungen förordnar om en del hus, af hvilka räntan skulle utgå till en skolmästare och predikant: »item sancti Eriks hus i Kråkegrenden, undantagandes det her Knut Andersson hafwer». Något donationsbref för denne finnes emellertid ej i de tidigare åren af registraturet.

Enligt Tänkeboken skulle dock, såsom förut nämnts, huset blifvit afhändt de lillieska arfvingarne. Köpare var en borgare från Västerås, Simon Depken, som 1618 omnämnes såsom innehafvare af detta hus med anledning af en försäljning af södra granntomten.

Om Knut Anderssons arfvingar fingo sina anspråk godkända, har ej kunnat utredas, men omkring 1650 innehades huset enligt en gammal i krigsarkivet bevarad karta af »fru Brita Bielke». Härmed torde endast kunna åsyftas Brita Klasdotter Bielke, som var gift med furstliga rådet friherre Svante Stenbock, eller Brita Nilsdotter Bielke, gift med riksrådet och fältmarskalken friherre Gustaf Banér. Några handlingar, som bestyrka, att fru Brita ägt huset, har jag ej funnit. När år 1683 den 8 oktober den södra granntomten omtalas i ett fastebref, säges den i norr gränsa till fru Brita Kurcks hus, hvilket skulle häntyda just på detta hus.

Egendomligt nog saknas direkta bevis äfven för detta senare ägarskifte, men i en mycket senare handling omnämnes ett fastebref rörande detta hus af 1675 den 26 juni; tyvärr saknas just registraturet för sagda år.

År 1694, då uppmätning af tomten ägde rum, uppgifves ägare vara »bokhållaren Myhrman», som helt visst var son till den Henrik Meurman, hvilken enligt Svenska adelns ättartaflor hitkommit från Lybeck i början af 1600-talet och här etablerat en sidenkramhandel och blef stamfader för adliga ätten Mannerstedt.

Henrik Meurman uppgifves hafva byggt detta hus, som till följd af den därstädes befintliga siden- och silkesvaruhandeln kallades silkeshuset. Namnet »Pärlan» hade det fått efter en päronliknande kläpp eller pärla, som ingår i sandstensornamenten midtöfver porten och var det särskilda emblem eller den skylt Meurman, i likhet med nästan alla utländska handlande, som ett slags bomärke anbragt å sitt hus. Såsom en egendomlighet kan anföras, att i ätten Mannerstedts vapen förekomma trenne pärlor eller kulor. Enligt en annan uppgift lär huset tillhört sidenkrämaren Uttenhofen, hvars dotter, Gertrud, i sitt första gifte med juveleraren Toutin bl. a. hade en dotter, som var gift andra gången med Henrik Meurmans sonson Peter Manner-

stedt. Att huset en längre tid var i dessa släkter är obestridligt, ehuru själfva åtkomsthandlingarna nu ej kunna företes, men å en i stadsingeniörskontoret befintlig karta finnes antecknadt om detta hus: »Mannerstedts eller handelsman Valentin Toutins huus». Dessutom säges uttryckligen i bouppteckningen efter Henrik Meurman d. y. och hans hustru (1673 den 16 juli, inbunden i 1680 års skiften i förmyndarkammararkivet), att de ägde tvenne hus på Västerlånggatan, men af ordalydelsen framgår ej alldeles otvetydigt, att det just var detta hus, allra helst det nuvarande n:r 56 omkring år 1700 ägdes af kamreraren Meurman, tredje son till Henrik Meurman d. y.

Mot slutet af 1730-talet inlöstes det från medarfvingarne af en handelsman Hoffman, hvars änka ännu på 1770-talet synes varit i besittning af egendomen. Nu är den ett slags fideikommiss inom en gren af släkten Lamm, som öfver ett hundra år innehaft huset.

Huru föga sinne och pietet för tillvaratagandet af sådana äldre minnen herrar husägare ofta nog besitta, belyses af den omständigheten, att det vackra stenhuggeriarbetet öfver porten, själfva pärlan inbegripen, nästan fullständigt döljes af en prosaisk, väldig, transparent annonslykta tillhörig en idog och intet ondt anande perukmakare. Denna lykta blef, tack

vare visadt tillmötesgående, aflägsnad, när porten skulle fotograferas; det har således varit möjligt att här meddela en icke vandaliserad bild af den ganska smakfulla och originella portalen. För den, som önskar närmare taga ornamenten i betraktande, kan påpekas, att en repetition af gatuportalen befinner sig åt gårdssidan.

Valdemarsudde.

Bland lägenheterna på den s. k. södra Djurgården är prins Eugens blifvande vinter- och sommarbostad, *Valdemarsudde*, en af de förnämsta. Den snart nog färdiga, herrgårdsliknande byggnaden, ett verk af F. Boberg, förlänar hela egendomen en imposant prägel och företer en typ, som lika mycket aflägsnar sig från den litet hvarstädes vanliga med braskande godtköpsarkitektur utstyrda sommarvillan, som hela områdets naturliga och oförfalskade skönhet aflägsnar sig från de konstlade och stela trädgårdsanläggningar man är van att finna icke minst i våra offentliga parker. Det är i få ord en bostad, som kännetecknar den unge furstens nobla smak och hans sinne för naturen. Flera år innan prins Eugen blef ägare af hela området förhyrde han på denna plats en anspråkslös stuga, som han använde till ett slags provisorisk ateljé. Det var därför helt visst en länge närd plan, som sattes i verket, när prinsen 1899 inköpte Valdemarsudde.

Den gamla lägenheten går nu en ny era till mötes, sannolikt mera lysande än dess forntid, men huru anspråkslös denna forntid än må ha varit, kan dock ett och annat af intresse vara att hämta i den gamla djurgårdslägenhetens annaler, allra helst man trott sig kunna spåra dess historia ända upp till medeltiden.

Dess ålderdomligt klingande namn, som delvis också stammar från 1200-talet, kan likväl ej göra anspråk på att innebära en erinring om konung Valdemar, ty namnet Valdemarsön, som återfinnes i Valdemarsudde och från midten af 1600-talet betecknade södra Djurgården, har ett helt annat ursprung. Dess betydelse torde böra göras till föremål för en särskild undersökning, men kanske skulle det ej vara ur vägen att i detta sammanhang i största korthet beröra den södra Djurgårdens äldsta namn.

Under 1200-talet var det »Walmunzö» och »Walmundzö», senare finna vi sådana former som »Walmansö», »Waldhmunsö», »Wadmalsön», »Walmarsön» och slutligen »Waldemarsön».

Denna sist anförda form bibehöll sig sannolikt från 1600-talet ända till midten af 1700-talet och användes i dagligt tal för att beteckna hvad stockholmaren nu kallar »*Djurgår'n*». Efter denna tid började man allt oftare att benämna området »*Kongl. Djurgården*» eller »*Kongl. Djur-*

VALDEMARSUDDE (1830-talet).
Efter C. J. Billmarck (Stentryck i samlingen Stockholms omgifningar).

gården på Valdemarsön» till åtskillnad från en annan kunglig djurgård, äfven i Stockholms omedelbara närhet, den nämligen vid Karlbergs lustslott, hvilka båda, såsom namnen angifva, voro fridlysta områden, där konungen i jaktändamål lät instänga villebråd af olika slag.

Den djurgård, som var inhägnad å *Valdemarsön* samt å det stora område, som nu kallas *»norra Djurgården»*, inkräktade så småningom namnet *»Djurgården»* helt och hållet, och i dagligt tal var det nog endast *Valdemarsudde*, *Biskopsudden*, *Blockhusudden* samt några smärre strandremsor utanför den s. k. Djurgårdsgärdesgården, som utgjorde det område man betecknade med namnet *»Valdemarsön»*. Sålunda talade man ännu på 1750-talet om *»oljeslageriet på Valdemarsön»*, men däremot sade man *»jägarbostället vid Rosendal å Kungl. Djurgården»*.

I en handling från 1730-talet, då den nuvarande lägenheten *Valdemarsudde* omtalas, benämndes den *»Valdemarsöns udde»*, hvilket tydligen gifver vid handen, att ställets nuvarande namn fastslagits just därigenom, att under det tilländalupna seklet namnet *»Valdemarsön»* fullständigt utträngts af namnet *Djurgården*.

Hvad själfva lägenheten beträffar, har man från äldre tider endast helt sparsamma underrättelser. Sannolikt var här under medeltiden

endast en kal bergsplatå åt sjösidan och liksom nu parknatur på områdets nordligare del. Hela det nu till Valdemarsudde hörande rätt betydliga området jämte den nuvarande lägenheten Kvickjock, Frisens park och den s. k. Biskopsudden betecknas å en karta från midten af 1600-talet med namnet »Biskopsjachten», ett namn som otvetydigt visar oss tillbaka till den tid, då ärkebiskopen i Uppsala ägde ön, d. v. s. under början af 1300-talet. Valdemarsuddes historia sammanfaller med Djurgårdens ända till den 26 juni 1648, då den lysande gunstlingen Magnus Gabriel De la Gardie af drottning Kristina i förläning å »Kronones Diurgård» erhöll en plats å »Wallmarsön». Detta område uppgifves på västra sidan haft en bredd af 210 alnar och på den östra 1,100 alnar; i söder sträckte det sig utmed sjön samt väster och norr om »Biskopskullen» in i viken. Det är ganska antagligt, att just Valdemarsudde utgjorde någon del af det sålunda donerade området.

Emellertid synes De la Gardie redan den 17 mars 1652 återlämnat sin djurgårdsbesittning till kronan och i utbyte erhållit ett hus på söder, hvilket han senare gaf sin gamle lärare och guvernör, den bekante Mattias Björnklo, till belö ning för »flitig och trogen uppwaktning widh h:s Excellens education».

Kronan synes ej haft användning för området förrän mot slutet af 1600-talet, då en industriell anläggning förlades hit. När på 1600-talet tillverkningen af tjära och beck ordnades i hufvudstaden, lämnades plats för denna verksamhet vid Tegelviken, men den »societet», som förmedlade handeln med tjära, erhöll senare tillstånd att förlägga någon del af sin verksamhet till den dåvarande Valdemarsön. Härtill afsågs då, bland annat, den utanför Djurgårdsstaden belägna holme, som ännu i dag kallas »*Beckholmen*», samt dessutom ett 155,922 kvadratalnar stort område, hvilket torde vara identiskt med den nuvarande lägenheten *Valdemarsudde*.

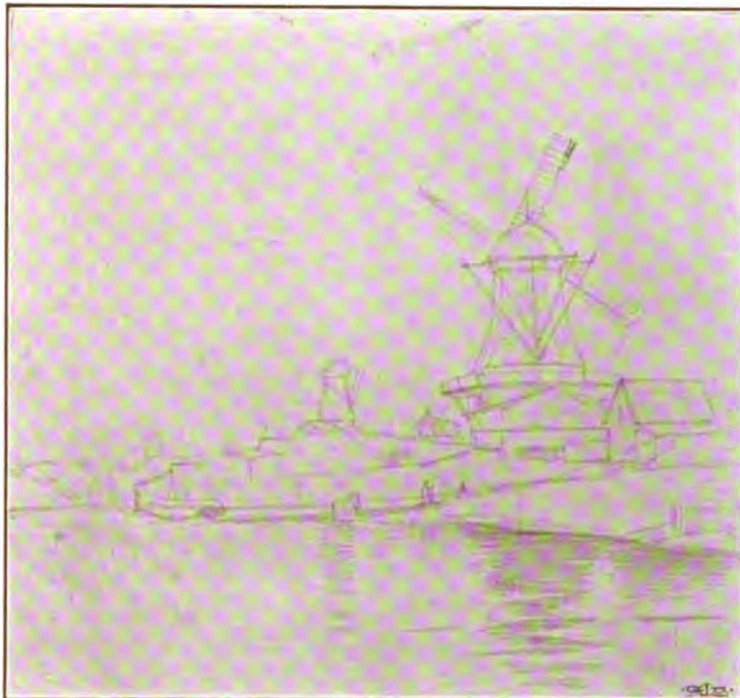
Om platsen sedermera befunnits vara olämplig eller att tjärkompaniets verksamhet inskränktes, nog af, intressenterna synas jämförelsevis snart afstått sin rätt till området åt en kommissarie *Olof Ahlström*, hvilken i flera handlingar från 1730-talet säges varit i besittning däraf »i öfver fyratio åhr».

Sannolikt är denne Ahlström identisk med en kommissarie Olof Ahlström, som afled den 2 december 1746, efterlämnande änka född Sara Vendla von Bergen. I bouppteckningen efter denne nämnes väl, att han ägde stenhuset n:r 65 i kv. Östergötland i Maria församling, men någon besittning på Valdemarsudde omtalas ej.

Huru Ahlström först kommit att besitta Valdemarsudde har ännu icke fullt kunnat utredas; emellertid framgår af en till dåvarande öfverstemarskalken grefve M. J. De la Gardie år 1735 ingifven klagoskrift, att Ahlström då ansåg sig såsom rättmätig innehafvare af området men att Kungl. Maj:t den 20 mars år 1735 meddelat en kommissarie *Roos* och hans medintressenter tillstånd att å tvenne berghällar å Ahlströms område uppsätta en oljekvarn med tillhörande byggnad. Dessa berghällar inhägnades sedermera af Roos och en hans medintressent, ryttmästaren vid östgöta kavalleri *Veit Hübert* (äfven Hybert), hvilka därvid sannolikt tagit för sig något mera, än meningen varit från början.

Vid första tillfälle insläppte Ahlström på detta inhägnade område sina kor och svin för att efter vanligheten därstädes hafva bete. Ryttmästaren å sin sida ansåg detta för ett intrång och gjorde till gengäld Ahlström många obehag. Öfverste-marskalken vände sig i och för frågans utredande till hofjägmästaren friherre C. M. Fleetwood, som den 6 juni samma år afgaf ett memorial.

Med anledning af detta memorial resolverade då De la Gardie, att förhållandena på Valdemarsudde skulle förblifva sådana de då voro, men efter ytterligare trakasserier från

KVARNARNA VID VALDEMARSUDDE (1840-talet).
Efter blyertsteckning af C. S. Bennet, tillhörig Westinska samlingen
i Uppsala Univ. Bibl.

Roos' och Hüberts sida fann sig Ahlström föranlåten att inkomma med en ny supplik, hvari han framhöll ofvanberörda förhållanden, hvarjämte han med vittnesintyg styrkte, hurusom ryttmästaren Hübert den 27 april 1736 låtit infånga en af hans kor. Denna senare omständighet intygades af en herr Hoffman, som nämnda dag varit på besök hos Ahlström på dennes »lilla gård widh Djurgården, Wallmarön benämdt». Roos och Hübert hade dessutom af tvenne skogvaktare vid Djurgården blifvit tillsagda att ej befatta sig med betet eller fiskevattnet på »*Wallmarsöudden*» utan lämna kommissarien Ahlström orubbad. Visserligen hade ryttmästaren för denna gång återlämnat fiskredskapen och lössläppt den infångade kon, men han hade sagt, att om han en annan gång funne Ahlströms kreatur mellan sin kvarn och Ahlströms plank, skulle han svälta boskapen.

Allt detta gaf emellertid anledning till en grundligare undersökning rörande äganderättsförhållandena.

Af denna undersökning framgick, såsom äfven förut påvisats, att hela området mot slutet af 1600-talet upplåtits till tjärhandelssocieteten, som i sin ordning år 1725 afstått sin rätt till kommissarien Olof Ahlström. Denna tidsbestämning är likväl ej alldeles lika med den i flera hand-

lingar förekommande uppgiften, att Ahlström på 1730-talet redan *innehaft området sedan 40 år*. Af ofvannämnda utredning synes likväl uppgiften kunna förklaras så, att Ahlström förut varit boende i någon af honom uppförd byggning å området utan att hafva kommit i besittning af detsamma förrän år 1725.

Man kom, efter noggrant studium af handlingarna, till den åsikt, att Ahlström hade uppsatt byggnader, rothuggit och röjt samt efter sin förmåga nedlagt stora kostnader på platsen men att den kostnadsfria upplåtelsen till tjärhandelssocieteten varit afsedd att gälla endast så länge societeten utöfvade sin för det allmänna så nyttiga verksamhet; det hade sålunda ej varit rätt, att Ahlström så länge innehaft området utan att därför aflägga någon afgift.

Sedan Kungl. Maj:t den 18 juli 1737 härom utfärdat ett reskript till Kammarkollegium och nämnda kollegium samma år den 19 november i ärendet aflåtit skrifvelse till öfverstemarskalken, utfärdade denne på Ahlströms skriftliga begäran, af den 18 januari 1738, följande possessionsbref, dateradt samma år den 13 mars:

»Såsom i underdånighet, i följe af Hans Kungl. Maj:t till Dess och Rikssens Cammar-Collegii utfärdade Rescript af den 18 Julii 1737 samt berörda Collegii i förmågo deraf till mitt föranstaltande aflåtna skrifvelse af den 19 November samma åhr, Commissarien Olof Ahlström, uti dess ansök-

ning om besittningsrätt för sig, hustru, barn och arfvingar af den så kallade Walmarsöhn, den han i 40 år possiderat i så måtto vunnit nådigt byfall, at bem:te Commissarie enligit dess begifvande får wara närmast att emot 60 D:r Koppar-mynt åhrlig afgift till Djurgården blifwa bijbehållen wijd sielfwa platsens nyttiande, och at Commissarien Roos så länge han för den plats och Berghäll, på hwilken han en ny wäderqvarn bygt, betalar richtigt arrende skall dervid förblifwa, men honom ej lemnas större plats än i det und-fångne Contraktet honom tilläggas, alltså åligger Hofjäg-mästaren Hr Baron Fleetwood om werkställigheten af denna Hans Kongl. Maj:ts nådiga resolution draga behörig försorg, så att Commissarien Ahlström, då han till Kongl. Maj:ts Djurgård den 1 May åhrligen åliggier de utfästa 60 D:r Kopparmynt må bijbehållas vid den härtills innehafda Wal-marsöhns nytiande och besittning utan intrång så i Mullbete som Fiskewatn eller annat af Commissarien Roos, som ej mera än den begärta berghällen effter Resolution af den 20 Martij 1735 tillkommer så länge han 100 Daler Kopparmynt arrende åhrligen betalar. Kunnandes i följe häraf offta be-mälde Ahlström frij in och utgång genom Djurgårdsgiärdsle-gården ej förvägras, samt att å egen kostnad få giöra en större Port med Wagn eller Kiärra at fara igenom, dock at han blifwer answarig derest genom dess förwållande något djur derigenom skulle utkomma.

M. J. De la Gardie.»

Ahlström synes emellertid ej länge blifvit i besittning af det till honom sålunda upplåtna området utan afstått det hela till ofvannämnda intressenter, hvilka därstädes fortforo att idka oljeslageri men äfven sågverksrörelse. Till Djur-gården erlade de samma årliga afgift som Ahl-ström eller 60 daler kopparmynt, hvilken låga afgift skulle bibehållas endast så länge oljeslage-

riet hölls vid makt. Emellertid lät Kungl. Maj:t på området anordna en vedgård för kungl. slottets behof. Då denna vedgård icke så obetydligt inkräktade på intressenternas betesmark och vedgårdsvaktarens svin därstädes anställde rätt mycken skada, klagade intressenterna 1753 hos riksmarskalken och anhöllo att i stället få nyttja en liten plats af den till oljeslageriet gränsande Djurgården. Denna deras ansökan blef emellertid afslagen, dels på grund däraf, att det ingalunda vore bevisadt, att Ahlström ägde rätt att öfverlåta Valdemarsudde, dels på grund däraf, att intressenterna på området anlagt en världshusrörelse, för hvilken de erhöllo 600 daler kopparmynt i arrende. För att emellertid anläggningarna på Valdemarsudde ej skulle lida något men från vedgårdsvaktarens svin, skulle vedgården inhägnas. Området skulle de, enligt resolution af den 8 mars 1754, fortfarande få innehafva på samma villkor i afseende till att såväl allmänheten som hofstallstaten hade stor nytta af oljeslageriet. Genom samma resolution fingo intressenterna dessutom rättighet att, ifall den för hofekonomien inrättade nyss omnämnda vedgården framdeles komme att annorstädes förläggas, äfven få nyttja denna plats.

Bland de, som efter Roos och Hübert innehade Valdemarsudde, märkes i främsta rum-

met en brukspatron *W. Maister*, som i slutet af 1770-talet antagligen var ensam innehafvare af besittningsrätten. Snart därefter synes han likväl måst afstå denna sin rätt till pockande fordringsägare, hvilka den 9 oktober 1782 försålde besittningsrätten till grosshandlaren i Stockholm *Carl Magnus Fris* (född 1743, död 1807), farbroder till den bekante tobaksfabrikören och stadsmajoren Anders Fris-Dimander, hvars hustru Annette Dimander, född Nyman, är känd för sitt originella användande af franska ord.

Denne Fris erhöll 1783 den 15 maj Kungl. Maj:ts resolution på besittningsrätten, dock under förutsättning att oljeslageri fortfarande idkades på platsen. Fris, som ingått i bolag med en skeppsbyggmästare *Holm*, var en företagsam man och tillhandlade sig efter hand såväl *Bergsjölund* som *Biskopsudden*,* på hvilka lägenheter han erhöll 1793 Kungl. Maj:ts resolutioner den 22 januari och den 1 september 1804. Hela udden tillhörde nu bolagsmännen. Fris hade redan förut börjat utföra en del anläggningar på Valdemarsudde, bland annat hade han med Kungl. Maj:ts tillstånd anlagt en sågkvarn därstädes, som var belägen på områdets södra udde. Det är måhända denna kvarn, som ännu be-

---

* Dessa bägge lägenheter hafva nu lagts till Djurgårdens egen mark, men namnen äro dock ännu bibehållna.

finnes på området. Å densamma synes årtalet 1785.

Vid en besiktning, som ägde rum på Valdemarsudde 1791 den 30 juni, afgafs bland annat följande omdöme om lägenheten: »Waldemarsudden består mest öfverallt af oländiga berg och klippor, men genom nuvarande egares derå gjorda stora omkostningar med märkvärdiga byggnader, sprängningar och fyllningar så på sjelfva bergen som i sjön samt derå sedermera anlagda plantager och trädgårdar, har denna vilda plats, till fleres förundran, redan blifvit både prydelig och nyttig. Utom de många andra byggnader, som på denna udde uppförde finnas, är i synnerhet att anmärka tvenne betydeliga väderqvarnar: en väl inrättad oljeqvarn med marmorstenar och utantill beslagen med koppar samt en sågqvarn med trenne ramar, jämte en därtill hörande materialbod, alt med fördelaktiga inventioner anlagt.»

Utom anläggningarna på själfva Valdemarsudde gjorde Fris äfven på nyssnämnda tvenne lägenheter parkanläggningar och vidsträckta planteringar. Och den sålunda af honom förskönade delen af Djurgården har ännu i dag bibehållit hans namn, nämligen »*Frisens park*». Fris afled redan 1807, och Valdemarsudde synes då någon tid innehafts af änkan och

barnen men senare öfvergått till sonen *Carl Petter Fris*, som afled barnlös 1838 såsom grosshandlare i Stockholm. Efter dennes död såldes besittningsrätten, för ett pris af 25,450 rdr b:o, af arfvingarna, däribland systern Lisen, som då gift med den bekante bildhuggaren och professorn E. G. Göthe, till grosshandlaren *Johan Bergman-Olsson*, som erhöll kungl. resolution på besittningsrätten 1839 den 24 juli. Att märka är, att Kungl. Maj:t redan 1821 den 24 februari förnyat upplåtelsen för C. M. Fris' arfvingar och 1846 den 24 april bekräftade samma besittningsrätt för Bergman.

Efter Karl XV:s tillträde till regeringen utfärdade riksmarskalksämbetet den 23 maj 1862 stadfästelse-resolution för grosshandlare Bergman-Olsson å besittningsrätten till lägenheten Valdemarsudden, för Karl XV:s regering, hvarvid den för lägenheten till Djurgårdskassan ingående årliga arrendeafgiften äfven bestämdes.

Efter Bergmans år 1865 inträffade död tillföll besittningsrätten till Valdemarsudde hans änka *Henrika Deutsch*, som 1873 den 23 maj erhöll förnyelse å besittningsrätten, som hon innehade till sin död 1880. Besittningsrätten fortfor att innehafvas af stärbhuset till den 18 oktober 1899, då den genom köp öfvergick till *H. K. H. Hertigen af Närke, Eugen Napoleon*

Nicolaus, som därå erhöll resolution den 4 december samma år.

Dessförinnan var likväl Valdemarsudde, under förutsättning af Kungl. Maj:ts godkännande, försåld till ett bolag. Sedan djurgårdstyrelsen emellertid afstyrkande yttrat sig i frågan om en eventuell stadfästelse af köpet, ingingo köparne till riksmarskalken med en skrifvelse, ur hvilken följande kan vara af intresse att meddela:

»Någon störande rörelse kommer ej att å tomten bedrifvas.* Ej heller finnes i grannskapet af Valdemarsudde några sommargäster, hvars frid komme att störas, ty oss veterligen finnes — utom å Valdemarsudde — ingen sommargäst utom herr Berns, innehafvaren af Berns salong i Stockholm, men som denne herre genom sin rörelse i staden sträfvar att för sina grannar där göra det så obehagligt som möjligt, ej blott genom stånkande ångmaskiner med sotande skorstenar och från alla länder sammanrafsade musikanter utan äfven att så vidt möjligt draga tillsammans den s. k. stora allmänheten, som gemenligen är den sämsta delen af hufvudstadens befolkning — ja, Eders Excellens, långt sämre än fredliga och idoga arbetare —, så synes ej synnerligen ömmande omständigheter föreligga för att allt för mycket taga hänsyn till herr Berns' nerver, som nog torde vara tämligen stadgade. Hvad sedermera beträffar en eventuel anläggnings inverkan på den s. k. »stora promenaden» eller den väg, som från Bellmansro sträcker sig till Manilla, så finner man genast såväl vid en blick på kartan som äfven vid besök på platsen, att området är sönderdeladt af tvenne höjdsträckningar med mellanliggande dalsänkning. Den yttre, som är bergig, är den som gränsar till stora segelleden. Den inre, som är något lägre men bevuxen af mindre

* Det var fråga om ett varf!

buskar och träd,* utgör — belägen omkring 1,200 fot från stora landsvägen — en begränsning på det område, som för vår verksamhet skulle erfordras, och skyddar nästan fullkomligt för insyn från landsvägen. Någon störande inverkan för de förbipasserande kan således ej ifrågasättas.

Å stora segelleden åter har tomten ej någon egentlig skönhet att bjuda på, utom en gammal kvarn, som nog är pittoresk. Udden är nämligen mycket bergig, och den grönska, som synes från sjön, härrör förnämligast från de stora träd, som växa å tomter belägna utom Valdemarsuddes område.

Då det utrymme, som hittills varit afsedt för ofvannämnda näringar, blifvit disponeradt, så ligger närmast till hands att tänka sig en förflyttning ett steg utåt af de sålunda hemlösa. Men då mötas vi af att platsen redan är upptagen å de tomter längs med södra stranden af Saltsjön. Åtskilliga industrier hafva där redan slagit ned sina bopålar, såsom Funcks brädgård, Holmberg och Möllers kvarn, Sommelius oljeslageri, Söderbergs stenkolsupplag och slutligen Finnboda slip. Intet enda tomtområde finnes således disponibelt utom Danvikens. Men detta har det läge, att det ej gärna passar för varfsrörelse, då tomten äger en jämförelsevis kort strandremsa och sin väsentligaste utsträckning inåt landet. Här är således en plats, som synbarligen är utomordentligt passande för magasinsbyggnader, som i tvenne rader med bredt mellanrum kunna förläggas i dalen mellan Danviksberget och berget, hvarå Patons »Fåfänga» är belägen. Att kasta sina blickar på denna tomt har således inga skäl för sig.

Återstår då endast att gå öfver till motsatta stranden. Vi finna där å kungl. Djurgården åtskilliga industriella anläggningar å de s. k. båtsmanstomterna. Huruvida dessa sträckte sig så långt som de tomter, som nu disponeras af näringarna, hafva vi oss ej bekant, men däremot att platsen är upptagen för åtskilliga ändamål intill Valdemarsuddes gräns.

---

* Några af Djurgårdens största ekar befinna sig på området.

Redan år 1737 fann Kungl. Maj:t sig föranlåten att upplåta Valdemarsuddes område för industriella anläggningar, och torde den tanken redan då ha legat till grund för medgifvandet att handel och näringar förr eller senare skulle komma att oundgängligen vara i behof af ökadt område.

Hvad beträffar den estetiska sidan, så torde med fog kunna ifrågasättas om ändamålet 'att utgöra en å passande ställen med prydliga sommarvillor försedd lustpark' kan anses vara vunnet å Valdemarsudde för närvarande. Hela området är nämligen uppfylldt med hus och kåkar af ett allt utom prydligt utseende och till sådan mängd, att hela platsen inom få år blir en ny upplaga af Djurgårdsstaden. Å stranden utåt stora segelleden är en större kolgård förlagd, som upptager halfva strandsträckan och som hvad utseendet utåt stora segelleden beträffar ej kan anses pryda platsen, åtminstone ej mera än om några af våra snygga passagerareångare där voro förlagda till målning.

Viken utanför Valdemarsudde företer och har under många år företett ett rent förargelseväckande utseende med en samling sjunkna och sjunkande pråmar, skutor och vrak, som där funnit en fristad; hvilkas försvinnande för ordnade varfsförhållanden utseendet från sjön ej skulle förlora på.»

Dessa vidt omfattande och för Djurgårdens verkliga intressen så ofördelaktiga planer gingo, tack vare Djurgårdsstyrelsens energiska motstånd, om intet och denna, en af de mest framstående delarna af den gamla Valdemarsön, räddades från förstörelse. Sedan besittningsrätten till Valdemarsudden öfvergått till H. K. H. hertigen af Närke och därjämte på Hans Kungl. Höghets egen begäran den med lägenheten förenade rätten till brädhandelsrörelse upphört,

har Valdemarsudde gått andra öden till mötes och torde, såsom man har anledning att hoppas, i mer än ett hänseende, icke minst ur konstnärlig synpunkt, ännu länge förblifva den lägenhet å kungl. Djurgården, som bäst bibehållit en med Djurgårdens egen karaktär öfverensstämmande prägel.

»Register uppå Stockholms stads Tänkieböcker för åhren 1533: 534: 1535: 36: 37 och 1538:»

En outtömlig källa för forskaren äro Stockholms stads tänkeböcker, ur hvilka i första samlingen af »Stockholmiana» några smärre utdrag meddelats i akt och mening att framhålla, huru olikartade och för kulturhistorikern värdefulla upplysningar om stadens forntid i dessa ofta nog i pergamentsband eller i prydliga, gedigna läderband bundna anteckningar stå att hämta.

Länge har man ansett de äldsta tänkeböckerna vara försvunna och misstänkt, att en aktad forskare i Stockholms häfder därtill varit vållande i slutet af 1700-talet. Nyligen har emellertid den om Stockholms äldre historia mycket förtjänte mannens minne upprättats, men därigenom har ett så mycket större ansvar fallit på stadens myndigheter, som nu till sitt »arkivaliska» syndaregister kan foga äfven skammen att hafva

behandlat sina allra äldsta böcker, så att de likt annat skräp förvarats, icke i rådhusarkivet, utan bland en del gamla tidningar, adresskalendrar m. m. tillhöriga rådhusrättens första afdelning. Det är professor Sam Clason, som vid en på uppdrag af riksarkivarien verkställd undersökning af stadens arkivalier anträffat dessa synnerligen värdefulla, för stadens historia, kulturhistoria, topografi och språk oskattbara anteckningsböcker.

Den nu af professor Clason återfunna serien tänkeböcker börjar 1475 och går, på några afbrott när, till 1520. För de närmaste åren därefter saknas anteckningar, men redan 1524 begynner den af den store reformatorn, kyrkoherden i Stockholm och stadens »secretarius» Olaus Petri upplagda tänkeboken, som slutar med 1529. Från denna tid fram till 1544 saknas tänkeböcker, men då vidtager åter en ny serie, som med afbrott endast för åren 1559—1562 går fram till 1653, då, på grund af ändringar inom stadens administration, en protokollsbok af samma uppställning och omfattning som förut ej längre kunde genomföras.

Huru nödvändigt det vore, att dessa äldre tänkeböcker befordrades till trycket, behöfver väl ej påpekas. Rörande medeltidsböckerna, d. v. s. de nyligen anträffade, faller detta af sig

själf, men äfven de följande serierna borde ju förr desto hellre utgifvas och registreras, ty utan dessa urkunders tillgänglighet i tryck, är det otänkbart att göra ett grundligt arbete öfver stadens historia.

Genom en tillfällighet har ett ganska utförligt register till en del af de felande tänkböckerna bevarats, nämligen för åren 1533—1538. Det är detta register, som nu utgifves. Visserligen erbjuder det ingen underhållande läsning men torde dock för kännedomen om personer och händelser i Stockholm under Gustaf I:s tid vara af så stort intresse, att dess utgifvande i denna samling väl kan försvaras. Af jämförelse med en del andra handlingar, exempelvis reduktionshandlingar i Kammararkivet, har man kunnat konstatera, att en uppgift från 1533 den 1 maj var upptagen å sid. 48, att 1537 den 1 maj återfanns å sid. 215 samt att 1538 den 2 juli var till finnandes å sid. 263. Man kan därför med ledning häraf närmare bestämma ungefär till hvilken tid en uppgift bör hänföras. Af handstilen att döma härstammar registret från 1600-talets förra hälft. Under de år det omfattar var Olof Svensson stadens sekreterare; han innehade nämligen sin befattning 1529—1547.

A.

---

* Vid utgifvandet har ingen annan ändring vidtagits, än att ny rad börjats med stor bokstaf. Siffrorna, hvilka hänvisa till de nu förkomna, sannolikt i en volym bundna, tänkeböckernas »paginering», hafva här bibehållits, då hänvisningarna tydligen uppställts i kronologisk ordning. Volymen, som i likhet med andra sådana böcker numrerats efter bladen och ej efter sidornas antal, har haft 297 skrifna blad.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

S.

T.

U.

W.

Z nihil.

Å.

Personregister.*

* I detta register äro upptagna alla de personnamn, som förekomma i uppsatserna *Portar och Portaler* och *Valdemarsudde*, hvaremot ur Tänkeboksregistret endast medtagits de namn, som äro verkliga familjenamn. Likväl äro såsom sådana medräknade namn innehållande en ortsbestämning, t. ex. Smålänning, Ålänning, Wästgiöte, Reeghboo (en person från Rekarne), Gottkar (Gottlänning), m. fl. Då Tänkeboksregistret är uppställdt efter förnamn, det mest praktiska sättet vid registrering från äldre tider, skulle det endast blifvit en upprepning att äfven intaga dessa namn i nu föreliggande register. Söker man alltså t. ex. efter en Erik Andersson, måste man i Tänkeboksregistret efterse på E, men skulle man äfven i denna volyms eget register vilja söka samma namn, får man däremot slå upp bokstafven A.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Tre kronor och S:t Eriks krona.

Stadsvapnet bör åtminstone sättas över stadshusets portar.

Stadsvapnet på gamla våghuset nu uppsatt i gamla riksbanken.

Att Stockholms nybyggda" stadshus ej fick behålla det vackra efter äldre ritningar konstruerade tornet är att beklaga. På detta torn högst däruppe hade Stockholms vapen, en praktfull ensam förgylld krona, bildat en värdig avslutning.

Med all önskvärd tydlighet har amanuensen i Riksarkivet, Ivar Simonson, visat i Samfundet S:t Eriks sista årsbok, att tre kronor är riksvapnet och att en ensam krona, Erik den heliges krona, är Stockholms vapen. Ännu på 1600-talet kunde vandraren i huvudstaden skåda riksvapnet å kungl. slot ets höga, mäktiga torn samt Stockholms vapen, "stadsens vapen", en ensam krona, på olika platser och föremål, såsom över stadsportarna, på rådstugan, på en viss gillestuga, på våghuset, på de fallande stadsmurarna, på stadens hästar, på Storkyrkans klocka "Kronan", på pärmarna till stadens böcker, så nog fick man på den tiden klart för sig, vad som menas med rikets och stadens vapen. "Numera är detta alldeles förgätet", klagar den pietetsfulle Simonsson.

På Wolfgang Hartmans kopparstick över Stockholm år 1850 ser man på ena sidan rikets vapen, tre kronor, och på den andra stadens vapen, en krona, samt omkring denna orden: "Holmiæ Insignia". På Dahlberghs stora planscher över Stockholm i Sueciaverket ser man både Stockholms vapen, en krona, och Erik den heliges, Stockholms skyddspatrons huvud.

Den framstående Stockholmskännaren F. U. Wrangel lämnar i sitt verk, Stockholmiana, år 1904 (Saml. III sid. 80), viktiga upplysningar i denna aktuella fråga.

Våghuset i Stockholm blev färdigt år 1603 med den ena gaveln åt Järntorget och den andra åt Skeppsbron, och högt uppe på de båda gavlarna pryddes huset med kronor, "som", säger Wrangel, "helt visst då betecknade stadens vapen, under en följd av år endast innehållande en krona." Detta vapen har sålunda sitt goda existensberättigande på stadshusets torn.

Wrangel fortsätter: Under räkenskapsåret 1604—1605 inköptes "fint målarguld till Cronorna på våghuset" och "himmelsblått" ströks kring kronorna. Våghuset revs förmodligen år 1734 för att lämna plats för tillbyggnad av Riksbanken, men märkligt nog blevo de båda synnerligen vackra kronorna bevarade och det i Bankens bottenvåning, där de bärande årtalet 1603 äro inmurade över var sin järndörr, såsom synes å bifogade foto.

Tilltalande vore det ju att i överensstämmelse med gammalt bruk slå in stadens vapen å stadshusets murar t. ex. över ett par portar, och jag vill föreslå att för detta ändamål just använda nämnda kronor från år 1603, vilka nu förvaras i en undangömd skräpig lokal i gamla Riksbanken. De förtjäna att dragas fram i dagsljuset. Nyligen har jag sett dem och även mätt upp dessa sällsynta äkta representanter för Stockholms vapen, Stockholms skyddspatrons krona. Deras största bredd är 85,5 cm. och höjd 62,5 cm. De äro i ett utmärkt skick; endast förgyllning och himmelsblå färg saknas

En present mera välkommen än dessa "stadsens vapen" kan stadshuset näppeligen få, och så en sak — de medföra Erik den heliges skydd och värn.

J. Konow.

Pris 7 kr. 50 øre

